

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

WWW.UNLIB.RS

Издава два пут сваког месеца у свескама од 3 и
више табака. Цена је: за СРЕБЈУ 12 дина, а за ЦРНУ
Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску,
Румунију и Турску 15 динара на годину.

ПРЕТПЛАТА СЕ ПЛАЋЕ

Управи
Кр. Срп. државне штампарије,
а РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

XXIV СВЕСКА

У Београду 31. Децембра 1886.

ГОДИНА VII

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА

Његово Величанство Краљ, на предлог министра просвете и црквених послова, а на основу члана 7. закона о уређењу Главног Просветног Савета, указом својим од 2. Новембра ове год. благоволео је оставити за редовне чланове у Главном Просветном Савету ова лица :

Стевана Д. Поповића, начелника министарства просвете ;
Др. Николу Ј. Петровића, референта за основну наставу ;
Михаила Валтровића, професора Велике школе ;
Светислава Вуловића, професора Велике школе ;
Јована Жујовића, професора Велике школе ;
Ђуру Козарца, директора београдске гимназије ;
Љубомира Ковачевића, управитеља учитељске школе у Београду ;
Момчила Иванића, професора београдске реалке ;
Др-а Милана Јовановића, лекара среза врачарског.

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, указом својим од 25. Децем. ове год. оставити :

Др-а Љубомира Недића, суплента Велике школе, за професора Велике школе ;
Милана Недељковића, суплента Велике школе, за професора Велике школе ;
Јосту Главинића, суплента Велике школе, за професора Велике школе ;
Богољуба Јовановића, статистичара треће класе министарства просвете и црквених послова, за статистичара друге класе ;
Михаила Спасојевића, рачуновођу треће класе Управе државне штампарије, за рачуновођу друге класе ;
Јосту Ђорђевића, књиговођу пете класе Управе државне штампарије, за књиговођу четврте класе.

Министар просвете и црквених послова, претписом својим од 2. Новембра ове год. ШБр. 12081, а на основу члана 8. закона о уређењу Главног Просветног Савета, оставио је за ванредне чланове у Главном Просветном Савету ова лица :

1. **Светомира Николајевића**, професора велике школе
2. **Др-а Љубомира Недића**, суплента велике школе
3. **Јосту Црногорца**, професора гимназије

4. **Живка Поповића**, професора гимназије
 5. **Владимира Карића**, професора гимназије
 6. **Михаила Марковића**, директора нишке гимназије
 7. **Миленка Обрадовића**, директора ваљевске ниже гимназије
 8. **Михаила Ђуровића**, професора учитељске школе
 9. **Борислава Тодоровића**, професора учитељске школе
 10. **Димитрија Довијанића**, директора параћинске ниже гимназије
 11. **Јању Манојловића**, професора ужичке реалке
 12. **Срету Стојковића**, професора гимназије београдске
 13. **Миладина Тутуновића**, професора неготинске ниже гимназије
 14. **Др. Лазу Лазаревића**, лекара
 15. **Др. Михаила Спиридоновића**, лекара
 16. **Николу Крупежевића**, свештеника топчидерског
 17. **Николу Поповића**, учитеља београдског
 18. **Марка Антоновића**, учитеља београдског
 19. **Илију Миљковића**, учитеља петровачког
 20. **Јакова Големовића**, учитеља нишког
- За деловођу са правима члана просветног савета **Миленка Марковића**, секретара министарства просвете.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника средњих школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављена је :

у вишој женској школи :

гђца *Анка Ковановићева*, која је свршила Вишу женску школу, за помоћницу, 5. Децембра 1886. год.

II Премештен је :

у левковачкој нижој гимназији :

г. *Богумил Свобода*, учитељ потног певања у пожаревачкој нижој гимназији, 24. Децембра о. г. по потреби.

III Разрешен је :

у крагујевачкој гимназији :

г. *Михаило Јовановић*, предавач, 29. Децембра 1886. по молби.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављени су :

у вароши БЕОГРАДУ :

гђца *Љубица Жељезовска*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу IV разр. женске школе на Дорћолу, 22. Децембра ове год.

г. *Бура Животић*, бивши учитељ, за заступника учитеља IV разр. школе палилудске, 16. Децембра ове год.

У БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Јулијана Вујићева*, учитељска приправница, за привремену учитељицу школе у Миријеву, 16. Децембра ове год.

г. *Петар Јовановић*, ђак VI р. реалке, за заступника учитеља школе остружничке, 16. Децембра ове год.

г. *Сватолик Брзаковић*, гимназиста, за заступника учитеља школе у Смрдљиковцу, 21. Децембра ове год.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Ружица Алексићева*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу I разр. школе у Варварину, 16. Децем. о. г.

У КЊАЗЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Живојин Барјактаровић*, бивши учитељ, за заступника учитеља школе у Дервену, 16. Децембра ове год.

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Сретен Јанковић*, ђак Учитељ. школе, за заступника учитеља школе у Метришу, 16. Децембра ове год.

г. *Петар Милићевић*, ђак VI разреда реалке, за заступника учитеља у Петровом Селу, 16. Децембра ове год.

г. *Владимир Димитријевић*, гимназиста, за заступника учитеља, I разр. школе корбовске, 16. Децембра 1886. год.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Милутин Аџемовић*, за заступника учитеља школе у Павлици, 13. Дец. о. г.

У ПИРОТСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Анђелија Елаковићева*, учитељска приправница, за учитељицу III раз. женске школе у Пироту, 21. Децембра ове године.

г. *Миливоје Пантелић*, ђак Учитељске школе, за заступника учитеља школе у Јаловик Извору, 21. Децембра ове год.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Петар Т. Јовановић*, богослов, за заступника учитеља школе у Трњанима 16. Децембра ове год.

гђца *Катица Несторовићева*, ученица IV разр. гимназије, за заступницу учитеља школе шетоњске, 16. Децембра ове год.

г. *Петар Милојковић*, гимназиста, за заступника учитеља школе шапинске, 16. Децембра 1886.

гђца *Христина Марковићева*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу I и II разр. школе средњевске, 16. Дец. о. г.

г. *Милић Поповић*, бивши учитељ, за заступника учитеља III и IV разр. школе петровачке, 16. Децембра ове год.

г. *Милија Ракић*, бивши учитељ, за учитеља I разр. школе брадарачке, 16. Децембра ове год.

гђца *Живка Лукићева*, која је свршила III разр. гимназије, за заступницу учитеља школе у Каменову, 16. Децембра ове год.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ :

г. *Владимир Савић*, ђак Велике школе за привременог учитеља школе у Малој Плани, 16. Децембра ове год.

У ТОПЛИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Јанко Илић*, ђак учитељске школе, за заступника учитеља II разреда школе у Куршумлији, 16. Децембра ове год.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Михаило С. Јанковић*, практикант суда окр. Ђупријског, за заступника учитеља школе у Чајетини, 16. Децембра ове год.

У ЦРНОРЕЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Божидар Јакшић*, ђак учитељске школе, за заступника учитеља школе у Бучју, 16. Децембра ове год.

II Премештени су :

у БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ :

г. *Јосиф Анђелић*, учитељ школе доњо-трешњичке, округа подринског, у Трбушницу, 16. Децембра ове год. по потреби.

у ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Јован Мелентијевић*, учитељ III и IV разреда школе медвеђеке, у IV разред исте школе, 18. Децем. ове год. по потреби.

г. *Милан Аџемовић*, учитељ II разреда школе медвеђеке, у II и III разред исте школе, 18. Децембра ове год. по потреби.

у КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Глигорије Белоавлић*, учитељ школе сталаћске, овог округа, у III и IV разред школе трстеничке, 22. Децембра ове год. по молби.

г. *Димитрије Протић*, учитељ школе јаловик-изворске, округа пиротског, у Сталаћ, 22. Децембра ове год. по потреби.

у ПИРОТСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Зорка Радосављевићева*, учитељица I разреда школе белопаљаначке, у II разред исте школе, 22. Децембра ове год. по потреби.

у ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

гђца *Милева Травањева*, заступница учитеља школе миријевске, у III и IV разред школе кисилевске, 16. Децем. ове год. по потреби.

г. *Светозар Вучовић*, учитељ школе трњанске, у III и IV разред школе средњевске, 16. Децембра ове год. по молби.

у УЖИЧКОМ ОКРУГУ :

гђца *Савка Железовска*, учитељица IV разреда женске школе дорћолске, у Београду, у I одељење III разреда мушке школе ужичке, 22. Децембра.

III Разрешени су :

у БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ :

г. *Живојин Радуловић*, заступник учитеља школе смрдљиковачке, 19. Децембра ове год. пошто је изјавио да не може ићи на дужност.

гђца *Милева Младеновићка*, привремена учитељица школе остружничке, 16. Децембра ове год.

у ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ :

гђца *Даница Борђевићева*, заступница учитеља I разреда школе варваринске, 17. Децембра ове год. по молби.

у КЊАЗЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Вуле Милојевић*, заступник учитеља школе дервенске, 16. Децембра ове год.

у НИШКОМ ОКРУГУ :

гђца *Милица Петровићева*, учитељица I и II разреда женске школе власотиначке, 17. Децембра ове год. по молби.

у ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Лука Пошовић*, заступник учитеља III и IV разреда школе петровачке, 16. Децембра ове год. по молби.

гђца *Јелена Петровићева*, учитељица школе у Кобиљу, 18. Децембра ове год. јер није отишла на дужност.

Умрли :

Антоније Лукић, заступник учитеља школе крушевичке, у нишком округу, преминуо је 10. Децембра ове год. у нишкој болници.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СССХХI

1. Октобра 1886 год. у Београду.

Били су: *председник* Дим. Нешић; *редовни чланови*: др. Ник. Ј. Петровић, Свет. Вуловић, Љуб. Новачевић, Ђ. Козарац, Драгутин Плајел, др. Лаза Стефановић, Јеврем Илић, *ванредни чланови*: Мил. Андоновић, Јевта Ђорђевић, Јов. Ђорђевић, др. В. Банић, Бор. Тодоровић, и Лазар Обрадовић.

Пословођа, Мил. Марновић.

I

Прочитан и примљен записник 320 са-
станка.

II

Прочитано је *писмо г. министра просвете* од 24. прошл. мес. ПБр. 9.711, којим се на основу чл. 69. закона о основним школама пита Главни Просветни Савет за мишљење о томе: могу ли се по ново примити у учитељску службу г. г. Сретен Лазаревић бив. учитељ школе приличке и Риста Араповић бивши учитељ школе ивањичке, пошто се сада има уверења, да су се ови људи од отпуста из службе па до сада владали у свему како ваља.

Главни Просветни Савет саслушавши усмен реферат од чланова Главног Просветног Савета, којима је цела ствар кривице ових учитеља била позната, одлучио је: да се г. г. Срета Лазаревић и Риста Араповић бивши учитељи могу поново примити у учитељску службу.

III

Прочитано је писмо г. Министра просвете од 24. прошл. мес. ПБр. 6.686, којим се спроводе Просв. Савету акти по кривици г. Јосифа Анђелића бившег учитеља међуречког, који је раније по саслушању Главног Просветног Савета отпуштен из учитељске службе, и, пита се Савет на основу члана 69. закона о основним школама за мишљење: може ли се овај учитељ поново примити за учитеља, пошто се има уверења, да се од отпуста из службе па све до сада у свему добро владао.

Главни Просветни Савет одлучио је: да се акти по кривици овога учитеља упуте на разматр и реферовање дисциплинарном одбору.

IV

Прочитан је реферат г. г. Бор. Тодоровића и Јов. Ђ. Докића о „Популарним предавањима из хемије“ које је израдио г. Раша Милошевић хемичар-технолог за потребу продужних школа и понудио их у рукопису министарству просвете на откуп.

Реферат гласи :

Главном Просветном Савету

Прегледали смо рукопис: „Популарна Предавања из Хемије, израдио Раша Милошевић хемичар-технолог“, и част нам је изложити овде свој рад.

Писац је наменио ово дело за продужне разреде основне школе, и према томе радио је по прописаном програму. Он одступа од реда у програму, да би поступије и појамније извео хемијске истине, удесивши их за овај ступањ наставе. И то је добро. У писму писац вели: „познавање кухињске соли и израда хартије, не може се ни једно ни друго добро разумети без познавања хлора, с тога сам нашао за веома важно и нужно, да ваља говорити и о хлору. А и његов теоријски значај нагнао ме је да о њему говорим, а поред њега да се дотакнем јода и брома. Не стоји то, да се сланик не може познати без хлора. Осим хемијског састава све особине ове соли могу се познати без хлора, о коме се може говорити иза соли, а не пре соли; јер од хлора се не израђује со, већ из соли се готови хлор. Према томе треба прво да дође све о соли, па после производи од соли, а у овом делу је обрнуто. Да се код деце утврди појам о елементима, боље је узети такве елементе, који се налазе у природи и у пракцији, а не хлор, јод и бром, као посве непознате елементе. Хлор се може изучавати са теоријског значаја само у вишој стручној настави, а у основној школи долази само експериментални и практични део. Теорије немају места на овом првом ступњу наставе. У овоме пак писац је отишао тако далеко, да по теоријском гледишту ставља воденик у метале, и све метале замишља као сложене радикале. Даље теоријско извођење многих хемијских формула никако не спада

у опсег основне наставе, а међу тим писац вели: „Ова хемијска предавања израђена су поглавито за наставнике продужних школа у онаквом облику, у каквом би их ваљало изнети пред децу“. Но у том није погођен прави пут. Јер у предавањима мора наставник сам показивати експерименте, деца их прате и умеју описати ток експеримента; даље би дошло објашњење оног, што се посматрало, и на послетку извођење правила. Међу тим ево како писац предаје: „узмите нешто мало кујске соли“, „помешајте 3 гр. кујске соли са 6 гр. пиролизита“, „хлор не можете да скупљате испод воде“, узмите лакмусову артицу и умочите је у хлорну воду“. Дакле учитељ даје упутства ђацима, како ће експериментовати. Може бити, да се хтело извести, да ученици експериментују у школи пред учитељем. Но то не иде. Јер невични ученици требали би по читав час, да изведу само један оглед. С тога се мора узети онај начин, који се узима и у другим приликама на прилику у радионици, то јест да учитељ експериментује, а деца да гледају и помажу; па тек после да сама изводе огледе по угледу. Тако се и у осталим огледима не види, да учитељ експериментује, већ или ученици или неко трећи.

Од хемијских образаца и чисте науке не може се више узети у основној школи, него појам о хемијским једначинама у једном или два примера, као што је узео и један од највећих хемичара светских Енглеz Х. К. Роскоe у својој Хемији, која је у збирци почетница природних наука.

Кад смо сравнили ово дело с праграмом, нашли смо да у рукопису нема посебице ових тачака: гориво, гашење огња, дим; код гвожђа или међу рудама нема лимонита и железника; код бакра су легуре само споменуте, а нису описате, јер су оне у програму истакнуте упоредо с бакром, будући су за практику важније од елемента бакра; тако исто калајсанање није објашњено, већ само споменуто; код метала и руда није казано, где се налазе у Србији; међу органским киселинама не налазе се: карболна и салицилна; међу претилинама нису истакнути фирниси и лојане свеће; осветљене није груписано у засебну тачку, да се има укупан преглед; међу бојама нема мастида. У осталом програм је обухваћен.

Распоред материје има педагошке основе, али није у свему изведен. У 4. предавању долази хлор, јод и бром, а у 5. предавању познати метали. Педагошки је правилније, да познати метали дођу пре. У органском делу Хемије долази у 14. предавању скробац (штирак) и шећер, брашно и мешење хлеба, а у 15. предавању су киселине и алкалоиди, па у 16. предавању алкохол и алкохолна пића, глицерин. Алкохол по природном постајању мора доћи иза шећера, а иза алкохола долази оцат (сирће), и ту је прелаз на органске киселине. Глицерин пак као алкохол научно гледајући дошао би у алкоhole, али у овом делу он мора доћи код претилина као њихов састојак. Мешење хлеба спада у алкохолно врење, и по томе не може доћи пре алкохола, већ после. У 17. предавању су масна и миришљава уља, восак, стеаринске свеће, сапун. Смоле. То није правилно. Јер масна уља долазе у групу претилина и по народном појму, а ту долазе: животињске претилине (маст и лој) и биљне претилине (уља). Миришљива уља долазе у групу са смолама и производима њиховим.

Како се ове исправке могу лако извести, а у целом делу има веома много поучних, интересантних и важних ствари по примену у животу; то ћемо прећи и на друге ситне опаске, које се могу лако исправити и помоћи, да дело одговори циљу, коме је намењено. Опаске ћемо поделити на двоје: на научне и језичке, и поређаћемо их по реду, као што су у делу.

1. *Опаске научне.* 3 таб. Није добро исказано, како се пара сумпорова згушњава у течан сумпор. 4 таб. Писаљке су пређе грађене секући плочице и од ових шипчице, а сад се граде само од теста с мало иловаче. 5 таб. Улога пиролизита у добијању кисеоника није добро објашњена, јер пиролизит помаже да се лакше одваја кисеоник, и с тога није потребно јако загрејати калијев хлорат. Лакмусова плава боја не справља се из сока лишајевог, већ на особени начин. 8. таб. „Тело угасито љубичасте боје, као љубичаста сликарска боја јест цинобар, а црвена боја *вермиљон*“. Нема љубичастог сулфида живиног, већ има црвени и то је цинобар, а по француски вермиљон. — Бео дим није смеша калаја и гвожђа, већ је калаји-

сано гвожђе. — Добијање калаја излишно је узимати из сумпорних руда, кад је то врло ретко, већ само узети редуковање с угљеном из оксида (коситерца). — Челик се не добија у пећима помоћу ситног угљена, већ у земљаним затвореним саудуцима у пећима. — Легуре јесу хемијска једињења, али поред једињења може бити вишак једног метала и помешан. — 13. таб. У малтеру узето је само спајање креча с угљеновим диоксидом, и да у томе помаже песак, а међу тим важније је што се песак једини с кречом, те малтер буде тврђи и од саме стене кречника. — „Алуминијев оксид налази се у неколико минерала“. Овај оксид налази се само у корунду, од којег имају три одлике: обични, рубин и сафир. — „Племенити метали не дају скоро никаквих оксида“. Сви други метали имају оксиде, само се готове узајамном заменом, а не правце једињењем с кисеоником. — „Вода није нужна због нарочитих особина свога метала — воденика, а алуминијев оксид с тога, што је премаз оксидима тешких метала“. Ово није никакво објашњење, нити се из особина елементових може закључивати на особине једињења. — 14. таб. „Угљеников диоксид није отрован, али смета човеку да дише кисеоник“, место да се каже спречава издисање угљеновог диоксида. — „Кад се растопи калијум у цеви, пусти се угљен кисели гас“. А треба пустити гас да истисне ваздух и онда загрејавати, јер ће изгорети калије у ваздуху. — „Угљен моноксид може се лепо видети у мангалу“. Не види се гас, већ се види пламен од овог гаса. — „Сумпорна киселина позната у привреди као витриол“. Код нас није позната сумпорна киселина. При разблажавању сумпорне киселине сипа се киселина у воду, а не вода у киселину. — 15. таб. Не налазимо разлога за што би се ствар, упаљена на угашена сумпорним димом, после с муком запалила, пошто нестане сумпорног оксида. — „Арсенов оксид (сичан) не даје киселину“. Овај оксид даје у води растворену арсенасту киселину H_3AsO_3 . — „Једињења азота с кисеоником видимо у азотној киселини“. Зна се да није ту сам азот и кисеоник, и ми не видимо ове елементе у азотној киселини, већ знамо по анализи. — „Силицијев оксид у води се не раствара, у осталом не-

ким средствима може се и он у води растворити“. Није добро, јер кад је у води растворен није као оксид, већ као силицијева киселина. — У грађењу соде изостала је сумпорна киселина, без које се не може на онај начин справити ова со. — „Соба киселина не види се“. треба додати; али кад изађе на ваздух привлачи влагу, чини маглу, која се види. — 17. таб. Кад се каже: „со се пречишћава делимичним кристалисањем, и лед нема соли“; није добро, јер прво није јасно, а друго није добро казано. — Обичнија је начин грађења нишадора неутралишући собу киселину амонијаком. — „Изнутра угнути, а с поља испуњени отисак од медаље“. Место, што је на медаљи угнуто, на отиску је испуњено, а што је на медаљи испуњено, на отиску је угнуто. — 19. таб. Једноатомни, двоатомни и т. д. елементи и киселине, није добро, већ треба једновредни, двовредни и т. д. — 20. таб. Није доказано, да је луталачка светлост од фосфорног воденика. — Бељење платна на сунцу није добро исказано, треба казати: боја у платну оксидише се и то кад га влажно изложимо утицају светлости и ваздуха. — Гас хлор не узима се, што није удесан за пренос, и што је теже спојити развијање с употребом, а не што би из хлорног креча био пробитачнији за платно. Хлор одузима воденик из органске материје или изводе (што је обичније), а ослобођен кисеоник спаја се с бојом, те се ова промени оксидисањем. Да је калцијев хидрат сједињен с хлором у хлорном кречу, а не са подхлорастом киселином, као што је пређе узимано, доказао је хемичар Геннер 1873. год. Но ово не може ни ући у овака предавања. — 21. таб. „Труљење бива без подстицања са стране“. Зна се да је и ту квасац животињског порекла. — 22. таб. Готовљење шећера није добро изведено, а и мед је нетачно представљен. — 23. таб. За дијастазу погрешно је да претвара шећер у алкохол. — 26. таб. Камфор се добија сублимацном или сувом дестилацијом, а не кувањем у води.

II Опаске језичке. Пријемник м. хваталица, жигица м. жижица, кошчани м. коштани, ми би м. ми бисмо, одма м. одмах, лад м. хлад; сљубљен, счврспут, смешћен, исчезла м. шљубљен, шчврспут, смештен, ишчезла;

прошњаке м. прошће, авлија м. двориште, сажелите м. сажезите, фитиљ м. стење, писме м. слово, блех м. лим, кречњак м. кречник, околност м. прилика, уплив и упливи-сати м. утицај и утицати, водоник, м. воденнк, Бертолетова со м. калијев хлорат, племенити м. драги, други надеж долази много место придева на пример руда гвожђа, бакра, цинка, и т. д. м. руда гвоздена, бакарна, цинкана, ђумур м. угаљ, рам м. облог, оксид — олово, м. оловни оксид, штирак м. скробац. Елементи имају окрајак латински место српски, јер кад се примају, треба им дати право грађанства: калијум, натријум, алуминијум биће: калије, натрије, алуминије, а за њих на једињење, биће натријев оксид, алуминијев оксид, а не натријум-оксид, алуминијум-оксид, и т. д.

Наше је мишљење, да би ово дело било добра књига за вишу основну школу, кад би га писац још прерадио и удесио према исказаним напоменама у методу, науци, и језику и програму.

29. Септембра, 1886.

у Београду.

ЂОР. Ђ. ЈОДОРОВИЋ
професор

ЈОВ. Ђ. ДОКИЋ
професор

Главни Просветни Савет усвајајући мишљење г. г. референата одлучио је: да се рукопис врати писцу, да га он поправи према примедбама које су у реферату изнете односно метода, науке, језика и наставног програма.

Референтима је одређен хонорар свакоме по педесет (50) динара.

V

Прочитан је извештај комисије коју је Главни Просветни Савет изабрао на своме 167. састанку од 13. Маја 1883. год. да у „сталним“ програмима за средње школе у Србији редигује терминологију и поправи стил, језик и т. д.

Тај извештај гласи:

Главном Просветном Савету

На своме 167. састанку 13. Маја 1883. године Главни Просветни Савет изабрао је

нас потписале, да у „сталним“ програмима за средње школе у Србији (који су се почели израђивати још с јесени 1882. године) редигујемо терминологију, да поправимо стил и језик ит.д. Дотична одлука Главног Просветног Савета завршује се речима: „По свршеном послу комисија има поднети извештај, који ће се хонорисати“.

Пошто смо и последњи „стални“ програм (програм из технологије) прегледали, поправили и у прошлој седници Главног Просветног Савета Савету предали, част нам је поднети о своме раду овај извештај:

1. Поручбину Главног Просветног Савета, да прегледамо и поправимо језик и термине у „сталним“ програмима, ми смо извршили, колико смо боље могли. Можемо рећи, да су погрешке правописне и граматичке свуда поправљене. Што се тиче терминологије, ту је много мање учињено, и ако је и ту доста учињено. Познато је, да се ту често и договором језикозналаца са стручњацима, који научне термине предлажу, тешко може што учинити. Међу тим ми смо имали да се боримо поред осталих незгода још и с том, што се нисмо могли састајати вазда, кад нам је требало, са стручњацима, који су програме радили. Њих или тада није било у месту, или су били заузети другим пословима. За то смо ми у свима спорним терминима остављали и предложени термин и поред њега стављали онај, који се нама чинио подесан.

2. Сви су нам програми слати у дупликату: у концепту и препису. Али како на многима није стајало, које је концепат а које препис, то су наше поправке стављане негде на концепту а негде на препису. Ово напомињемо ради онога, ко буде уређивао за штампу ове програме. — Поправке се наше тичу појединих речи и реченица; а где је у програмима требало учинити начелну измену н. пр. у програму францескога језика: да се сви термини кажу најпре српски онда (у загради) и францески (а не само францески), ту смо ставили напомену, да то сам програмписац учини. Иначе бисмо морали понегде цео програм преписивати, а држали смо, да то није наш посао.

3. Према свему овоме ми мислимо: да би за ове програме, кад се даду у штампу, тре-

бало одредити као коректора при штампању којег знаоца српскога језика. Без језикозналачке коректуре могле би се лако поткрасти какве крупније штампарске погрешке, које би се можда као последница недовољне пажње нас потписаних тумачиле.

30 Септембра 1886. год.
у Београду.

СВЕТ. ВУЛОВИЋ
Ж. ЈОПОВИЋ
АНДРА НИКОЛИЋ

После подуже дебате би одлучено : да се извештај овај први знању и да се чланови комисије хоноришу за труд око прегледања и поправљања програма сваки са по педесет (50) динара.

VI

Г. Драг. Плајел члан дисциплинарног одбора реферирше усмено о актима по делу г. Милете Станојевића бившег учитеља, који моли, да се поново прими у учитељство и подноси доказе да се поправио.

Главни Просветни Савет саслушавши мишљење извешточево одлучио је : да се г. Милета Станојевић бивши учитељ може поново примити у учитељску службу.

VII

Саслушан је усмен реферат г. Јеврема Илића по молби Светозара Вуловића ћака II разр. ниже гимназије из Горњег Милановца и Драгутина Глишића ученика IV р. београдске гимназије, који су молили, да им се да помоћ из фонда пок. Вићентија бив. владике ужичког, одлучено : да се Светозару Вуловићу може дати из овога фонда 30 динара месечно на име издржања, а молба Драгутина Глишића одбијена је, пошто се поднетим документима не доказује да је овај ћак сродник пок. владике.

Овом приликом савет је одлучио и то, да умоли г. Министра просвете, те да се у напредак расписне стечај за питомачка места овога фонда.

С тим је састанак закључен.

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. Грубе-у)

(Наставак)

Венијамин Франклин

1.

Мало је људи великих и славних, којих се име са тако дубоким поштовањем изговара, као што је име славног Американца *Венијамин Франклина*. Овај човек био је по вољи Богу који је роду људском не само добро мислио, него му је још и тако много добја чинио, као што дотле није чинио ни од најпрослављенијих људи свих времена. То је био човек, који је и делом и речима ишао путем правде, који је радио за слободу својих суграђана више него ма који грађанин Рима или Грчке, и који је при свој својој величини увек остао скроман не тражећи за себе никаквих права!

Венијамин Франклин рођен је у Бостону, садашњој главној вароши државе Масачузета, 17 Јануара 1706. године. Његов отац, Јоасија Франклин, један трезвен и увиђаван човек, није могао малог Венијамина тако школовати као што је желео, јер је био сиротан и његовим занатом једва је хранио своју велику породицу. Венијамин најмлађи од његове шесторо деце, учио је као и остала деца, читати писати и рачунати, али је морао сам тражити пута и средстава да задовољи своју жеђ за науком. Љубав за науком била је у дечака тако велика, да је то његов отац рано приметио и одустао је од тога, да га да на сапунџијски занат. Али до дванаесте године дечко је морао по-

магати своје оцу у радњи. По том да би опробао, да ли дечко није склон за какав други занат, водио га је у разне радионице. Ове посете разних радионица биле су дечку врло корисне, јер су изоштравале његово посматрање и вежбале му способност руке, која му је доцније требала, кад је сам себи морао правити машину за физикалне опите.

Сваки сахат, који је, вредни и науке жељни, дечко уграбити могао употребио је за читање. Најрадије је читао путописе, а највећи утисак чинила је на младу душу књига, а то је била Плутархов животопис који се у енглеском преводу налазио у библиотеци његовог оца. Ову је књигу више пута читао и свакад се њоме наслађивао.

Кад је стари Франклин приметио код Венијамина неодољиву наклоност за читање књига, даде га своје старијем сину Жаму који беше штампар, да учи.

Млађем брату не беше добро код старијег, јер Жам беше строг, љут и напрасит човек, који младом шегрту није опраштао никакву погрешку, и који га је употребљавао за послове најниже врсте. Венијамин је трпљиво сносио суровости и строгост свога брата и само по некад тужио се оцу, кад је већ терет, који је сносио превршио меру. Но ово је било још горе за Венијамина, јер ономене очеве нису могле умекшати његовог брата. За то је дечко ћутао и сносио све тегобе и невоље. Све више је бивао ревнистан у своје послу, и у радњи је брзо направио такове успехе, да се његов господар дивио. У слободним часовима Венијамин се занимао читањем добрих књига, а пошто дању није имао довољно времена употребљавао је ноћ за образовање свога духа.

Ако је млади Франклин прочитао какву лепу реченицу, тада је се радовао у души, и није ништа више желео, него да и он тако пише, да и он тако јасно и тачно може своје мисли исказати, као ти славни људи, чије је књиге читао. Са својом навикнутом

одлучношћу приступи он одмах послу. Кад је једну или две стране прочитао, затвори он књигу и покушаваше сад, да оно што је прочитао слободно напише. По том упореди оно што је написао са штампаним и поправи своје погрешке. Погрешке су бивале све ређе и ређе, а по некад је његов начин исказивања мисли излазио још и бољи, него онога на кога се угледа. Он настави и даље своје покушаје и тако изучи свој језик.

2.

Венијаминов брат издаваше једне новине, на којима су радили најугледнији и најнаученији људи у Бостону. По некад су се ова господа скупљала у штампарији, да се договоре о ономе што ће писати, или да даду свој суд о ономе што је већ штампано. Ове разговоре слушао је из једнога ћошка и шегрт са изванредном пажљивошћу. Један пут дође реч на један чланак, кога је требало у новинама штампати, да нешто, важно код грађана бостонских постигну. Сваки од присутних предлагао је по нешто али нико не погоди оно што треба. Венијамин мишљаше: „Кад бих ја само смео чланак написати, ја бих погодио баш како треба.“ Он то не смеде казати, али су се у његовој глави кувале мисли и нису му дале спавати. Чекао је док се умирио, за тим устаде из кревета и написа, што му је душа хтела. Свој спис утури он у врата штампарије, тако да је се ујутру морао наћи. И ако се мудро чувао, да не потписује своје име на чланку, олет се бојао да његов брат не позна рукопис.

Рукопис се нађе и беше у обичном скупу новинара прочитан. Венијамин с највећим нестрпљењем очекиваше пресуду. Како му радосно закуца срце, кад чу једногласну похвалу! Један хваљаше јасност и простоту, други основане разлоге, трећи темељитост. Сваки је желео, да непознати писац чланка и даље настави своје писање. То је и било и млади Франклин добијао је увек нове

похвале, премда су по некад поједине радове и кудили. У осталом чланак никад није одбијен, ма да се није могло дознати ко пише чланке.

Међу тим Франклин је био тако добро изучио штампарски посао, да он код брата није имао ништа више да учи. Али овај, коме је он толике послове вршио, остаде увек строг и суров према Ванијамину, па шта више он га је и тукао. Сад му већ беше обитавање у братовој кући несносно и он се реши, да тајно побегне из Бостона, и да себи тражи лека у каквом удаљеном пределу. Новаца није имао и морао се одлучити на тежак корак, да прода оно мало својих књига. Он отпутова у Њујорк. Тамо се надао да ће наћи места код каквог штампара, али сва места беху заузета. Сад му беше добар савет скуп, али га Франклин не имађаше од кога добити и реши се да иде у далеку Филадельфију. После тешких напора стиже тамо.

„При моме доласку у Филадельфију“ — прича сам Франклин — „бејаш у моме радничком одећу, јер ми је боља одећа доцније требала да стигне. Ја бејаш сав прљав, а ценови ми беху пуни кошуља и чарапа. При том не познавах у вароши ни једне живе душе, да бих могао себи бар стан наћи. Целу ноћи сам спавао, а ходом и веслањем бејаш јако уморан и осеђаш изванредну глад. Од новаца имао сам само један холандски талир и нешто бакра, па и то сам готово све дао весларима. По што сам им при веслању помагао, они не хтеше новац примити, али ја навалих на њих те узеше новце. Човек је по некад много издашнији, кад има мало него кад су му ценови пуни.“

3.

Док је странац тумарао по улицама Филадельфије сусрете га једно дете са лебом. Франклин га замоли те га одведе до једне пекарнице, да себи леба купи. Али за новац, који је пекару дао доби он цела три леба.

Тиме је био тако изненађен, да није знао шта ће са она два леба радити. У томе се опомену једне сироте удовице, која је с њиме на истој лађи путовала и која је извесно била гладна као и он. По што је појео један лебац узео она два под мишку и похита на станицу, где нађе своју сапутницу, и обрадова је поклоном, а и сам се поткрепи хладном водом.

Следећег дана Франклин се старао да себи нађе рада, по што је себи узео најпре једну собицу под кирију. Штампар *Кајтмер*, која беше доста слабог стања, прими Франклина у службу. Франклин доведе одмах у ред сав раскомадани посао, тако да је се други штампар кајао што га није у радњу узео, а Кајтмер се омет радоваше својој срећи. При том живљаше млади човек просто и умерено, тако да се његово стање из дана у дан поправљаше. У томе дође му и сандук са лађе те се сад могаше и боље оденути. Чим је мало новаца зарадио, постара се да себи набави опет једну библиотечницу од бољих књига. Није могло никако бити да тако способан, пун знања и омет врло скроман младић не обрати на се пажњу и не задобије поштовање најодличнијих људи у Филадельфији. Између осталих заведео га је необично и управитељ вароши (Вилијам Фаит) звао га је чешће својој кући, разговарао се с њиме о најразличнијим стварима и слушао је са одобравањем, кад му је овај саопштавао своја мишљења. На послетку одушеви га он, да сам подигне трећу штампару у Филадельфији, и у напред му обећа, да ће му предати одмах све послове на рад, који за његову управу требају. Кад Франклин одговори, да он нема новаца довољно за такво једно предузеће, даде му управитељ часну реч, да ће му дати потпоре 100 фуната стерлинга (око 2500 дин.) да набави машине и друге потребе.

Млади Франклин осеђаше у себи довољно снаге, да сам отвори штампару, и не премисљаше се дуго, да прими тако повољне

понуђе. Али пре тога морао је Венијамин молити свога оца за одобрење и са препорученим писмом управитељевим отпутова кући.

4.

Франклинови родитељи и сродници били су у великој бризи за бегунцем, јер дотле нису могли ништа о њему сазнати. У толико беше већа радост и ускићење кад је сагубљени Венијамин на један пут са свим свеж и здрав дошао опет кући очевој (1724.) Кад је оцу саопштио намеру, да ће да отвори штампару у Филаделфији, овај му чисто не хте веровати. Али кад му Венијамин показа управитељево писмо и обећање за потпору, онда и отац одобри и с његовим благословом и добрим жељама врати се опет у Филаделфију.

Али како се горко преварио млади човек кад се поуздао на помоћ управитељеву. Овај беше добродушан, али не беше поуздан човек. Кад му је Венијамин потражио обећану помоћ, он је одлагао од дана до дана и на послетку место новаца доби писмене препоруке, које је у Лондону имао показати. Франклин је сигурно држао, да је он требао да добије новац по оним препорукама и спреми се на пут. Али пре поласка испросио је госпођицу *Реад*, ћерку онога газде, која му је у Филаделфији на сусрет изишла, кад је са она три хлеба улицом прошао.

Године 1724 (24 Децем.) стиже Франклин, као младић од 18 године, у славну британску престоницу. Његова младачка, свежа, поверљива душа беше пуна најбољих надања, али се у свему јако преварио. Препоруке честитог управитеља нису вределе ништа, и млади Франклин нађе се сада без помоћи у туђој и непознатој земљи, удаљен много миља од своје отаџбине. Неки други младић, који је био слабијег духа и имао мање вере у Бога, пропао би. Тако не беше са нашим Франклином. И ако га је лако-мислена обмана управникова, кога је дотле држао за најбољег пријатеља, јако смутила,

ипак се он избави од туге и нашао је потпоре у молитви код Бога, којег је очинској руци са пуно вере своју даљу судбу поверио. Он не хте у беснослици проводити време, већ је ишао од једне штампаре до друге у Лондону, да ма где нађе себи посла.

5.

Ко тражи, тај налази, ко куца томе се отвара. После више запиткивања на послетку нађе место, где ће свој останак осигурати. Но ипак морао је претрпети још где која искушења. Тада је био обичај у енглеским штампарама, да сваки нови помоћник мора платити једну малу суму новаца старим помоћницима, који су је почили. Франклин, који је свакад живо бранио правду, држао је овај обичај за обману и одлучно одрече да плати захтевану суму, кад му је иста захтевана. Његов отказ примљен је наравно са великим незадовољством, али Венијамин није марио што се његови другови љуте, јер је знао, да је учинио оно, што је право и веровао је, да ће се временом свака несугласица изгладити.

Али у овоме се преварио овај, иначе разуман, младић. Његови другови осташе му непријатељи, ма да се Франклин увек пријатељски, допадљив и помирљив показивао. Они су му правили разне лакрдије, у његовом одсуству бацали су му разна слова у сандук слагачки, расипали су му слог, који је био готово дџвршио и шкодили му на све могуће начине. Франклин је све то сносио са невероватним стрпљењем, ником никад не пребиваше, никад се није тужио код својих господара, и мирно је поправио све, што су му зловољни другови покварили. Али по што инату не беше краја реши се он да плати ону суму новаца. У осталом он саопшти својим друговима, да је овај намет неправичан и да је он намеран да га плати. Другови му то не узеше за зло, и на послетку испаде за руком попустљивом Фран-

клину, да задобије знатан утицај над својим друговима.

Између осталог јако га је љутило што ови људи пију много пива, и он не жаљаше ни мало труда да их од те погрешке одврати. Он се још из младости навикао на најстрожију умереност, јер није пио никаква другог пића, осем воду, нити је јео друга јела осем леба, варива и по мало меса. Овај строги и умерени начин живота одржао га је здрава и весела, а при том је имао још користи, што је чувао новац, који је за корисне циљеве, нарочито за набавку књига, утрошити могао. Све ово представи он својим друговима и доказа им, да прекомерним пићењем пива могу пре ослабити него ојачати, и доиста неке доведе до тога, да су послушали новог проповедника о умерености. Нико није боље прошао него умеренаци, који са чуђењем приметеше, да њихове снаге постају свежије и да расту, а осем тога увидеше и то, да и њихове кесе бивају пуније. Нарочито ово последње пробуди опште задовољство и допринесе томе, да уважење младога Франклина јако порасте и ојача.

6.

Неизмерена вредноћа и строго моралан начин живота Венијамина учинио је, те је он задобио једног пријатеља, по имену Денхама, који му на послетку предложи, да се у друштву с њим врати у Америку и да тамо отпочну трговачку радњу. Денхам који је био врло имућан човек, хтео је да уложи новац, а Франклин да управља радњом и да за то добије велику плату. После зрелог размишљања Франклин се склони да пристане на предлог свога заштитника, и остави с њиме Енглеску, где је провео 18 месеци и своја знања знатно увећао. Он сретно стиже у Филаделфију 11 Октобра 1726 године. Али чим је опет ступио ногом на своју домовину, изгледаше као да је звезда његове среће ишчезла.

Прва непријатна вест, која га је јако смутила, била је та, да му је његова вереница, госпођица Реад, постала неверна и да је се венчала са другим човеком. Она је мислила да је њу Франклин у пространом Лондону заборавио. Друга исто тако непријатна вест беше, да је пређашњи управитељ напустио службу и сад пола страшљиво пола гордо избегаваше Франклина. Али Венијамин му је давно опростио за обману и свакад би се опет радо с њиме дружио.

Највећа несрећа снашла је Франклина после тога, по што је у сези са господаром Денхамом уредио трговачку радњу и са његовом уобичајеном неуморном радљивошћу довео је у ред. И он и његов господар на доше у тешку и опасну болест, и господар му је најпосле у мукама и умр'о. Франклин са својом очеличеном природом опорави се опет, беше запао у очајан положај, по што је са Денхамовом смрћу и заједничка радња престала.

Да би себи могао набављати најнужније потребе, ступи Франклин у службу штампара Кајтмера, којему је радња јако била онала због неспособности радника. Са Франклиновим доласком оживи опет посао на ново јер млади човек беше довољно поштен, да сву добит предаје своме господару. Дакле је Кајтмер видео, да још може од Франклина што и научити, беше он радостан; али кад је видео да може и без њега радити показивао се горд и хладан, а из тога је опет Франклин видео, да је рад да га отпусти. С тога му беше веома мило, кад му његов друг Мередит предложи да отворе штампару у Филаделфији.

7.

Мередит није био такав човек, као што га Франклин представљаше и љубљаше, јер је био пијаница и неуредан. Па ипак само да би од Кајтмера отишао, закључи уговор са Мередитом, чо коме је он био дужан да

набави све справе и материјал, а Франклин да руководи послове. Посао је био уређен и Франклин својом енергијом нађе одмах пуно рада. Међу тим Мередит је проводио време по механама и крчмама и врло често долазио је кући потпуно пијан. Све представке и опомене његовог честитог друга не уродиле плодом. Изгреди Мередитови шкодили су и самом добром гласу Франклиновом. Овај је основао друштво *Јунту*, које се у одређени дан преко недеље скупљало а које се састојало из даровитих и моралних људи. Од ових људи многи су постали Франклинови пријатељи, који су сада добро видели тежак положај у коме се Франклин налазио. Они одоше њему и понудише му извесну суму новаца на рад, но под условом да се одвоји од свога другара. Франклин беше овом понудом дубоко дарнут, и са сузама у очима заблагодари својим пријатељима. Али он то одби и тиме даде доказа о својим поштеним и честитим намерама.

„Драги пријатељи“ рече он, „премда ја врло добро знам, да је Мередитово понашање једна сметња за напредак моје радње, то ипак не треба да га од себе отурим, јер он је тај, коме ја имам да благодарим за мој садашњи независни положај. Само у поверењу на моју способност и поштење дао је он новац за уређење штампаре, јер ја не имах ништа осем знања. Треба ли ја сада да напустим Мередита, по што ми је тако поверење поклонио? Радије ћу мој труд удвојити, него неблагодарно поступати према човеку, који ми се као пријатељу поверио.“

Франклинови пријатељи хвалили су његова благородна осећања, али му објаснише, да ће сâм себе упропастити, ако Меридитов отац не хтедне платити дотадашњи кредит. Цела радња основана је била на рачун очевог кредита и сад је морала пасти. То је добро увиђао Франклин. После дужег размишљања он беше готов, да прими но-

вац од својих пријатеља, ако му Мередит сâм јави, да његов отац неће да плати. Још истог вечера питао је свога друга о тој ствари и овај беше толико поштен, да призна, да Венијаминови пријатељи имају право. Он сам предложи Франклину, да штампару предузме на свој сопствени рачун, и сад Франклин са радошћу пристаде да се разортачи. Пријатељи му дадоше обећану суму новаца и он сад беше сâм свој господар.

Сад се штампара брзо унапреди. Новине, које је још раније издавао, добише одмах већу вредност и више се распростреше. Поред своје штампаре подиже он једну књижару и својом уредношћу, вредношћом и радљивошћу задоби поверење и љубав свих својих суграђана. Године 1730 ожени се својом пређашњом заручницом, коју је муж био напустио и отишао у Источну Индију, где је и умр'о. Франклин је с њоме био срећан и задовољан. Око њега беше све ведрина и светлост, и може бити никад се није осећао тако срећан као сад, ма да је доцније постао много славнији човек.

8.

Франклину беше тада 23 године, и како беху богата његова искуства! Али он не попусти ни мало од своје вредноће, и радио је прилежно не само свој посао, него је непрестано читао и усавршавао се. Само добродетељан човек — беше његова изрека — може истински срећан бити! Да не би изгубио вољу за усавршавањем, он намести једну таблу, на којој су исписане биле све добродетељи, у којима се вежбао: *умереност, кутљивост, ред и чистоћа, одлучност, штедљивост, вредноћа, тачност, смиреност, човекољубље.*

Године 1732, да би дејствовао на морално поправљање својих земљака, Франклин први пут издаде календар, који назва: „Алманах сиромашног Рихарда.“ Календар

као и новине беше добро примљен, јер су њему биле изложене најбоље поуке и савети веома простим и лаким језиком. Неочекивани успех његовог списа јако увећа његов приход, те он сад беше у стању, да отпочне и трговину са хартијом. Слободно време употребио је Франклин на изучавање страних језика. Једно за другим изучио је француски, талијански, шпански и латински. Какав неуморни труд!

Десет година живео је тако Франклин, и тек по томе силно зажели да види своје сроднике. Тако се крену на пут у Бостон. У путу походи свога брата и пређашњег господара Жамма, који се настанио у Новом Порту, и врати му све добрим оно, што му је он пре зло учинио. Јер кад му је на скоро по том умр'о брат, узео к себи његовог најстаријег сина, образова га и спреми за доброг штампара, који је очев посао срећно и мудро наставио.

Године 1736 грађани филаделфијски почастиваше трезвенога Франклина тиме, што га изабраше за секретара главног обласног скупа. Годину дана по томе доби он звање управника пошта у Филаделфији. Франклин је у овом положају употребио све силе, да уништи старе злоупотребе и рђаво уређење и да заведе боље. Све је он брзо проучио шта ваља, шта не ваља, од најмањег до највећег. Он је и саму науку обогатио. Франклин је одавно размишљао о непогоди и дошао је (1749) на ту мисао, да муња није ништа друго него електрична искра. С тога направио је змаја, и у време једне непогоде пустио га да лети. На дугачком штапу змаја имао је врх од гвожђа. За то гвожђе био је привезан ланени конац, који је он држао у руци. Али да не би могла електрична искра отићи у руку, веза он још један свилени конац за онај први. За тим обеси на крај ланеног конца кључ. У овом кључу морала је се сада нагомилати електрична искра, која је од врха змаја ишла на ниже, јер свила

докле је сува, не спроводи електричну материју. Чим се оназила непогода Франклин са својим сином похита у поље. Змај одјури у висину, чим га пусти, и један облак пређе изнад њега. На скоро отпоче се трести ланени конац. Франклин приближи чукаљ од прста и гле! једна искра искочи. Кипа беше све већа и истреке беху све јаче, јер влажан конац боље спровођаше. Он понови опит више пута и скупи муњезину у флашу, где се показало, да она тако исто дејствује као електрицитет. Опит је постао доказ.

Овај срећни опит наведе Франклина да направи громовођу. Године 1761. имао је срећу да види, како је погодни гром кућу на којој је био громовођа, а није јој ништа нашкодио. Мислећи непрестано о духовном образовању, он је тежио, да оснује у Филаделфији једну велику школу. Он отпоче купити прилоге на ту цел и прикупи суму од 50.000 фуната стерлинга од грађана филаделфијских. Са том сумом подигнут је универзитет, који је још и сад диван споменик Франклинових трудова. Кад је овај честити човек изабрат за варошког управника и члана скупштине, онда он уради, те се основа дом за изнемогле и дом за болеснике. По том је настао, да се улице у Филаделфији кадришу, и тако сваке године могло се причати о по неком славном делу Франклиновом.

Већ је име овога славнога човека било продрло из Америке у Европу, тако да је Франклин већ био прослављен човек, кад је искрсла северо-америчка револуција. Енглеска, као матерња земља, била је до 1769 године мирно посела северо-америчке колоније и владала је њима мирно. Но тада енглеска влада удари веће дације на северо-американце, а не даде им она иста права која уживају Енглези. Американске вароши одрекоше се да купују енглеске еснине. Тога ради дође до рата између матере земље и насеобина, у коме досељеници одржаше победу, и прогласише своје државице за сло-

бодне и самосталне. Људи, који су највише допринели да се срећно сврши борба били су *Франклин* и *Вашингтон*, овај као ратник, а онај као државник.

9.

Још пре него што ће отпочети борба Франклин је као посланик ишао у Енглеску и покушавао је да владу ублажи. Он је држао да се још могу измирити. Наравно још 1759 године, кад је Франклин био у Лондону рекао му је славни лорд Крамбдон: „У пркос свему, што ваши Американци говоре о вашој верности, у пркос вашој толико хваљеној љубави према Енглеској, ја знам, да ће ваше везе, које с њоме имате, попуцати и ви ћете тражити независност!“ — „Такве мисли“, одговори Франклин — неће никад доћи у главу Американаца, осем тада ако би ви с нама рђаво поступали.“ Време кад је енглеска влада својом себичном и неразумном строгишћу изазвала отпор колонија и натерала их да жртвују све за своју слободу, беше ближе, него што је Франклин тада мислио. Године 1767 енглески министар финансије са парламентом удари велику извозну царину на чај хартију стакло и боје за Америку, т. ј. да трговци, који су ове еспане возили за Америку морају платити царину, која је ишла у државну благајну. По што су Американци били приморани, да ове еспане, којима је сада цена скочила, купују, то им беше тиме ударена пореза, на коју нису свој пристанак дали. С тога у народу сазре мисао да такву самовољу не треба трпети. Али кад је још енглеска влада покушала, да намесника и судије, које је дотле народ бирао, сама поставља, и да на тај начин притегне народу узде, тада настаде опште незадовољство. Намесник Масачузета писао је у Енглеску писма, у којима је саветовао, да се отпор Американаца силом савлада и да се пошаље што више војника у насеобине. Ова писма падоше у руке Фран-

клинове и он их одмах објави својим земљацима. Тада заступници насеобина послаше молбу енглеском краљу (Џорџу III) да збаци намесника масачузетског. Чим је Франклин ово писмено предао, позва га краљев тајни саветник и нападе га наводећи, да је он крив свима нередима. Његово мирно достојанствено држање, додало је се свима непристраснима, па ипак краљев савет објави да је захтевање колонијста неумесно и раздражљиво. С тога одбацише га, а Франклин беше одмах збачен са звања главног управника пошта.

Енглеска влада не престајаше да удара нове царине. Американци се решише, да од Енглеца, не купују чај. Влада учини повољи источно-индијској кумпанији, која је једина имала право, да чај из Енглеске извози, те укиде извозну царину, тако да је сад чај опет појевгинио. Американци опет не хтеше плаћати увозну царину, јер је она без питања народа ударена. Кад су у пристаниште бостонско дошле три лађе натоварене чајем (1773), народ се противио да се лађе истоваре, а кад је намесник заповедио, да се то учини, тада 17 бостонских грађана, преобучени у црначко одело, нападоше лађе и сав чај избацише у море.

Кад је у Лондон стигла вест о извршеном насиљу у Бостону, парламенат донесе одлуку да се бостонско пристаниште затвори, докле се варош не покори, да се устав укине, а сва власт да се преда у руке намеснику. За намесника беше наименован ђенерал Гаџе, коме су дате четири регименте војника.

Гаџе распусти скупштину у Бостону. То натера насеобине те сазваше општи народни конгрес у Филадельфији (1774).

У молби управљеној краљу конгрес је отворено изјавио, да ће Американци само под тим условом остати и даљи поданици енглеске круне, ако им се даду сва она права, која имају грађани у Енглеској

Франклин је опет отишао у Лондон. Он пре-
 владе молбу народнога конгреса краљу, лорду
 Питу даде савете, како би се колоније ути-
 шале, а и асвоју страну задоб најбоље говор-
 нике доњег дома (Фокса и Бурке-а). Али пред-
 лог лорда Пита о измирењу беше одбачен, а
 краљ остаде непоколебљив у своме мишљењу.

На тај начин рат беше неизбежан. На
 три недеље пре првог сукоба Франклин от-
 путова из Лондона са закључком, да својим
 земљацима савитује да се боре против владе,
 од које се ничему доброме не могу надати.
 Народ у Пенсилванији изабра га за дему-
 тирца на другом конгресу (1775), на коме
 је Вашингтон изабрат за главног заповед-
 ника уједињене војске. Сви чланови кон-
 греса свечано се закеше, да ће заложити
 крв и имање за ослобођење своје отаџбине.

Рат отпоче, и ако не баш срећно за
 Американце, који не беху вични оружју и
 војном поретку. Али Вашингтон управљаше
 војском тако добро, да је отерао Енглеску
 војску из Бостона. То даде Американцима
 свеже снаге и у Јуну (1776) објавише *три-
 наест сједињених државица* своју *неза-
 висност* од матерње државе. Али Франклин
 са неограниченим пуномоћством, беше послат
 у Париз, да направи савез са Француском,
 јер младе државице увиђаху, да неће моћи
 одржати победу над моћном Енглеском.

Француски двор у почетку не беше вољан
 да отпочиње рат са Енглеском, премда је
 јасно увиђао користи, које би Француска
 имала у трговини са слободним државицама,
 а беше му још и по вољи да силну Енглеску
 ослаби. Али победа коју су савезници за-
 добили над Енглезима код Саратоге, поможе
 те Франклин закључи са Француском савез
 за одбрану и нападај (у Фебр. 1778).

Савезници нису могли изабрати zgodнијег
 човека, да га пошаљу у Француску, него што
 беше Франклин. Кад је отпутовао у Париз,
 беше му 70 година, бео као овца, али здрав
 и свеж. Без икаквих одличја, у обичном

оделу походио је пешке прицхеве и министре
 у њиховим палатама. Основ Русовљев о не-
 поквареној природи човековој, који се од-
 носно на слободу и једнакост, изгледало је,
 као да се у Франклину усредредио. Код
 физичара је одавно уживао велико пошто-
 вање. Тако дакле француски научници преду-
 сретали су га са највећим частвовањем а
 француски народ погледао је са одушев-
 љењем, на човека, који му беше тако мио
 због своје блискости са народом.

Савезом са Француском задобише уједи-
 њене државице флоту, која је могла потпо-
 магати операције сувоземне војске. Даље
 добише новаца и војске у помоћ. Снага Ен-
 глеске морала је се још више расути, кад
 јој Шпанија (1779) и Холандија објавише
 рат. До душе енглеска морска сила нанела
 је својим непријатељима у Европи знатне
 штете — она поништи шпанску флоту, разби
 холандску, Французима узе њихове имовине
 у Источној Индији. — Али рат с Амери-
 канцима протеже се у недоглед и кад у
 Октобру 1781 Вашингтон опколи дрског ен-
 глеског ђенерала Корневаља, који му се пре-
 даде са 6000 људи: тада опозициона странка
 у енглеском парламенту успе те обори владу,
 а ново министарство беше за мир. У по-
 четку 1783 отпочети су у Паризу преговори
 о миру а дефинитивно свршени у *Версаљу*
 3. Септембра. Благородни Франклин имао
 је то задовољство, да овај слазни уговор
 потпише у име свога отачаства, у коме су
 тринаест уједињених држава признате као
 независна република од Енглеске (која је
 платила и ратну оштету) и добиле су земље
 западно према реци Мисисипи.

Тако се потврдила ова шаљива изрека
 Француза Даламберта о Франклину: Он оте
 небу муњу, тиранима скиптар!

Радећи непрестано за добро своје отаџ-
 бине, Франклин се није задовољио са овим
 великим и лепим успесима, већ се реши још
 да подигне трговину северне Америке и да

закључи трговачке уговоре са Шведском и Пруском, јер су ове две државе биле у цвету свога развијања.

Године 1785 врати се натраг у своју отаџбину и поздрави после двадесетогодишњег одсуства своју драгу Филадельфију. При његовом доласку дочекале су га гомиле народа са узвицима и пратиле општим поздрављањем до његове куће. На његову велику радост беше му у породици све добро. На скоро после његовог повратка изабрат је за члана државног савета, а по том за председника државице Пенсилваније. То звање отицавао је славно три године.

Франклин беше борац за слободу, а непријатељ сваког ропства. У овој борби он никад није мировао нити се одмарао, осем кад га нападе костобоља и обори у кревет. Па и у тој болести својој писао је писма скупштини сједињених држава, у којима је исту саветовао, да свима силама поради, да се уништи срамно трговина са робовима. Његова је болест расла и он је трпео страховите болове. Његов дух беше ведар,

његова вера непоколебљива. На својој самртној постељи благодарио је Богу за све његове милости, па чак и за саме болове, које је сматрао као средство, које му приправља дух за виши живот.

„Ја сам“ — рече једном своје пријатељу — „дуго поживео и за време овога живота видео сам велики део од овога света. Сад осећам бујну жељу, да упознам и онај други свет и радосно и са детињским поверењем предајем душу великом и добром оцу човештва, који ме је створио и од мога рођења тако милостиво заштитицао и благосиљао“.

У таквом веровању очекивао је Франклин своју смрт, која га је и снашла 17 Априла 1790 године. Цео народ оплакивао је умрлога, становници целе Филадельфије пратили су га до гроба, сва звона звонила су. Један прост споменик, проста плоча од мрамора обележава гроб онога, који је живео просто и несебично и који је учинио више, него многи прослављени кнез или краљ. *Он је био грађанин човештва.*

(Наставиће се)

ДУХ НАСТАВЕ И ВАСПИТАЊА

у Србији

од год. 1870. до 1882.

По извештајима изасланичким и другим изворима

Написао

Ј. Миодраговић

ПРОФЕСОР

(Наставак)

Сем књига, ми нађосмо много и „диктанда“. Шта да речемо сад о томе? Је ли то боље да деца уче из књиге (штампане), или да пишу? Чини нам се да је одговор врло јасан. Шта значи „диктирати?“ Значи писати, па после то учити на памет, као год и из штампане књиге. Па је ли то боље? Свеједно је; речи су тамо, речи овамо; где их има *мање*, боље је, (јер их је лакше за-

памтити), а то је у „диктанду“. Оно има то „преимућство“ да је краће. Но оно се пише. За њега треба и артије, и времена, и труда, (узалудном), и с те је стране оно горе. Горе је нарочито за сиротињу, која прво двоје нема, а и трећег мало има, јер га је истрошила (у послуживању). Ако је оно још и дуго, дуже можда но штампана књига, онда је оно одсудно горе. Горе је, јер, место једнога,

имамо два посла : место самога „учења“, сад и *писање* и учење. Писало се оно на часу (као што неки изрично казују), писало се оно код куће (чиме се неки као извињавају), сасвим је свеједно. Два су то посла, два трошка, две муке, две дангубе, па ма биле код куће, или у школи. У суштини је пак ово исто, што и оно из књиге. Само речи и ту и тамо, то је заједничка карактеристика њина. Ствари, истинских предмета, објеката природних, нема ни тамо ни тамо, и сасвим је све једно из које ће се артије учити : оне писане, или оне штампане.

Од куд је ово диктирање ? — Кад се повикало на учење напамет и на књиге, онда се хтело да се оне одбаце, а на њино место ? — дошла „диктанда“. Суштина дакле остала иста, а форма промењена. Место књига није се знало шта да се метне ; а пошто оне „не ваљају“, то ето „диктанда“. Шта је требало да се метне, то ми већ знамо, а шта је дошло, видимо. Од свих извештача средње — школске наставе једини заступник директора горњо-милановачке ниже гимн. реалке вели овако : „Диктирања није било сем мало нешто из „Српског језика“ и то из првог дела граматике. Из осталих предмета није ништа диктирано, до што су по неке ствари, до којих се дошло у школи као правила и резултати из рачуна, немачког језика и т. д. прибележаване од ученика у њине свештице, без диктирања — већ онако слободно како је који умео.“ (И пре тога) : наставник је тврдо био убеђен, да ће се већи резултат постићи, ако се буде предавало *без књиге*, и ако се он буде трудио и спремао да као жива књига замени мртву...“ И то је све, из свих извештаја, што налазимо *противу* диктирања и *противу* књига. До које пак мере могу да дотерају ова диктирања, ми смо већ видели. Ја сам навлаш у ређању појединих предмета казивао, и од колико је табака било то „диктандо“. И зар не видесмо на неколико места по 25 и 30 писаних табака ? И зар то није ужасно, кад нађемо, да се, у једној целој гимназији готово сви предмети пишу ? У самој крагујевачкој гимназији износе „диктанда“ две стотине и дванаест табака ! На сваки разред дакле долази преко тридесет табака. Од тога долази : на сам V разр. 62, а на IV 71 писан табак ! У Чачку у самом IV-ом раз-

реду има 110 табака ! Још јако пада у очи, што су све бољи и реалнији предмети писани, а апстрактнији и формалнији учени по књигама. Тако н. пр. Кемија ама баш по свима школама диктирана, а Наука хришћанска, Историја, и т. д. по свима из књиге.

Кад смо већ рекли да нећемо да учимо из књига и по књигама (већ из природе), онда нам је јасно, да нећемо ни „диктанда“. Па шта онда да метнемо на њино место ? Место књига стависмо природу, а књигама остависмо само оно, за шта оне и јесу, а то је читање, читање слободно и вољно. Место „диктанда“ стављамо опет природу и њене предмете и одношаје, силе и законе, а „диктанда“ сасвим проклињемо и бришемо, и место њих стављамо оно, место чега су она, а то је писање. То је записивање. То је слободно бележење онога, што човек зна, што је разумео и научио, па оће да га се опет некад или чешће сећа. То је опет просто посао дечији, у који наставник нема да се меша. Његово је само, да *ствар* изнесе јасно, и да га сви разумеју. И то је све. И највише још нешто, ако оће, то је, да не јури нагло са ствари на ствар, но да их причекује, да оно што им је изнео, нацртају или запишу. Како ? — то је њина ствар. Сваки век ствара себи логику и стил. То баш и јесте најбоља школа за ово обоје. А обоје нам је преко потребно.

Што је данас тако мало ваљаних говорника, није ли томе узрок, што увек говоримо туђим речима ? Што је тако мало писаца и мислилаца, није ли томе узрок, што се у томе никад не вежбамо ?... Некад су неписмени људи, без књиге и артије, филозофирали о целоме свету ; данас људи после 15 — 20 година школовања не умеју да филозофирају о својим најситнијим потребама и најобичнијим појавама око себе. Добрњац, Карађорђе и Милош, неписмени, диктирали су својим писарима читаве наредбе и писма царевима и краљевима, а данас има толико српских школованих чиновника, који не умеју честито да напишу сами једну молбу или признаницу за плату. Дивимо се и данас српскоме простоме сељаку кад дође у скупштину каку и стане да говори, а не чудимо се и не питамо се што наши ђаци и ми сами тако бедно стојимо с нашом умном самосталношћу и ин-

тедектуалном јачином? Али од папагаја никад нису постали филозофи, ни од мајмуна мушки карактери...

Прокунимо дакле механизам и форму, и вратимо се природноме развјетку својем и човечанском, јер нас само то може спасти од дремежа у коме смо, и попети на ону висину, на којој може да стоји човек и његов дух!...

Долази шесто питање.

Ово гласи овако: „Колико је недељно (или месечно) писмених задатака залавано ђацима и из којих предмета? Неке од важнијих задатака у извештају споменути. — Јесу ли дотични наставници исправљали те задатке и на који су начин ђацима поправке саопштавали; а ако нису, зашто? У опште је ли у погледу писмених задатака вршен распис од...“ и т. д.

У одговорима на ово питање налазимо ово. На неким местима су давани задаци само из Српског језика и Рачуна. На неким местима из већине, а на неким скоро из свих предмета. На неким местима два пут недељно, обично пак и најчешће један пут, а ређе на 20 дана и месечно. На неким местима су сами наставници давали тезадатке у тим роковима, а на многим местима је савет у почетку године направио „распоред“ писмених задатака и наставници су преко године давали задатке по томе распореду. А само су двојица „неке од важнијих задатака споменути“. Што се поправака тиче, ту се извештаји више слажу. Сви су вршили распис од 19. Децембра 1866. Задаци су, вели се тамо, поправљани, или код куће или у школи, и враћани деци, а примедбе саопштаване или свакоме појединцу, или јавно за све.

Шта из овога можемо да видимо?

Кад избацимо књиге и учење из њих, и кад избацимо „диктанда“ и учење из њих, а унесемо науку и учење из природе саме, а ђацима оставимо да о томе *сами* воде белешку за свој рачун како ко зна: онда се сасвим мења и форма и обим писмених задатака. Онда ђаци скоро свакога часа из свакога предмета имају по неки мали писмени задатак. Управо тада се време свакога часа (и предмета) тако подели, да пола времена оде на умни усмени а скоро друга половина на каки писмени или цртежни рад. Или се

то чини заједно, мешовито, целог часа (на пр. у Математици). Онда наставницима остаје од воље, да по потреби и нахођењу, по каткад даду што, да се и код куће изради. Овим кућевним задацима може бити само један циљ, а тај је: да још даље развијају саморадњу у ученика. То мора бити циљ и свакоме предмету. По томе и задаци се могу давати из свих предмета. Но главно је: да се сваки предмет мора исцрпсти и свршити у школи, не остављајући ни мало кући, кућњем учењу и кућевним задацима. Кућевни задаци могу бити само самостално проширивање и утврђивање онога, што се већ у школи свршило и изучило. Кад ће пак који наставник да да који писмени задатак, и из чега, нама се чини да је то врло јасно: да ће *сами наставници* у течају својих предавања најбоље знати и одређивати то време. Сем тога, они ће најбоље одређивати, сваки за свој предмет, и меру: колико ће пута недељно или месечно да даду што деци на самосталну израду код куће. Ваља само знати ово: што је *више* ових самосталних задатака, то је боље, а што их је *мање* код куће, то је боље. Јасно је дакле, да се они већином, и готово сасвим, имају радити у школи. Учење и настава није само памћење, него и вежбање. И што се иде даље, то све више вежбања а све мање „учења“.

Према свему овоме, кад ми видимо, да се само из неких предмета дају писмени задаци, кад видимо да се врло ретко дају и у школи и код куће, и најпосле кад видимо да се и то не одређује по потреби и времену, но да и то већином професорски савет у почетку године одређује (не знамо по чему): онда нам то још више наговешћује и потврђује оно пређашње: да се предавало по књигама и „диктанду“, и да се прави циљ писмених радова није појмио како ваља. Задаци нам не излазе као потреба предавачка, као саставни део сваке наставе, сваког предмета и сваког часа, већ као нека засебна дужност, која има „по распису“ да се „врши“. А то нам опет све потврђује, да настава није имала онај карактер и ону вредност, коју може и треба да има.

Седмо питање је ово: „Да ли је при предавању Науке хришћанске опажао утлив њен на дух и морал ђака? Ако то није постигнуто,

шта је сметало, и шта би ваљало чинити да се настава у Хришћанској Науци поправи“?

Као што се види дакле, питање је врло важно, и одговори на њега интересоваће нас веома, јер можемо очекивати пресуду о целоме једноме предмету и користи коју он доноси у животу школскоме а преко ње и друштвеноме. Разгледаћемо дакле све одговоре врло пажљиво.

Ево шта веле они. Директор јагодинске ниже гимназије вели: „Веома мало а готово неприметно утиче предавање Хришћанске Науке на дух и морал ђака. Овоме неуспеху највећи је узрок у томе, што предавач науке хришћанске преговарен домаћим и парохиским пословима ради у школи оном мером како је награђен за тај посао. Требало би ово поправљати, а то се може учинити само тако, ако се за ову науку постави *стално лице* на макар и световно а не *хонорарно*. Од такога сталнога лица много би се више могло тражити и што се личне спреме тиче и што се тиче наставничке вештине, јер и до сада се желело, али се због хонорарства није могло добити“. Директор ужичке ниже гимназије вели: „При свем том, што је дотични наставник особиту вољу и труд полагао при предавању Науке Хришћанске, а и остали наставници нису такође никаку прилику пропуштали односно давања поуке ученицима на својим часовима, — ипак на жалост не опажа се довољан утицај науке ове на дух и морал ђачки. — Овој појави, мисли се, да су многобројни узроци, а нарочито ти, што се то исто опажа у свима друштвеним слојевима, — јер у колико се год више у школи гаји морал и хришћанске врлине, у толико се већма ван школе потиру“. Директор шабачке ниже гимназије вели: „Предавање Науке Хришћанске не остаје без утицаја на дух и морал ђака; но опет се не достиже онако повољан резултат, какав би заиста требало да достигне предавање ове науке. Узрок је томе двојак: с једне стране што је религиозно васпитање у домаћем животу напуштено, те ђаци у приватном животу налазе на пример, супротне ономе, чему се у школи учи; а с друге стране школске књиге врло су неподесне, те да би могле јачи утисак на дух и морал ђака учинити. Што се дакле школе тиче, нужно би било, да се школске књиге

науке о верозакону простије и удесније напишу, са чиме би се помогло, да деца хришћанске истине боље појме и да ове учине јачег утиска на дух и морал ђачки“. Директор крагујевачке гимназије вели: „У колико се, по спољним знацима може приметити, Наука Хришћанска учинила је неки напредак на дух и морал ђака...“ Директор ваљевске ниже гимназије вели: „У овоме питању имао је савет професорски најпре да напомене да би за напредак верозаконске наставе било веома важно и преко нужно да се за учитеље вере постављају редовни професори из свештеничког реда, јер савет професорски мисли да само овај може помоћу верозаконна морал и дух ђака неограничено утицати, који је скоро непрекидно међу ђацима, а са својом ширином знања стоји на тој висини, да је кадар цео ђачки хоризонт прегледати и све што је у том хоризонту на корист своје наставе употребити. Осим тога имао је савет професорски у овом питању да напомене, да би било већ крајње време, да се за верозаконску наставу удесније ручне књиге напишу, јер садаше књиге по својој језику и стилу такве су, да не само иду на штету настави из Српског Језика, него су из истог обзира и по саму верозаконску наставу од штете“. Директор чачанске ниже гимназије вели: „Вероучитељ је изјавио, успех из ове науке није постигнут онакав, какав се могао очекивати. Као главни узрок овоме неуспеху даље је изјавио: да би ваљало школске ручне књиге прерадити¹⁾ и тек тада би се могао задовољити захтев, који се тражи од предавача те науке. Мисли да би требало и распоред изменити и то: у I и II разреду катихизис; у I разреду учење и тумачење „Вјерују“ у II молитва господња и 10 божијих заповеди. У III црвена историја (библија), а у IV да се сврши историја цркве. Вели, да би с тога ваљало изучити вјерују и заповеди, што су те молитве обичније и свуда се могу чути, а за историју цркве наводи, да за овај предмет ваља имати претходне спреме из народне историје и географије. Професорски савет по саветовању о начину предавања хришћанске науке, сложио се у мишљењу да би према

¹⁾ Као што се види, ова је реченица врло нелогична, и мора да је погрешно штампана.

природи саме ствари и према тачној педагошкој методи, требало у предавању науке хришћанске оставити катихетичност, па место изискивања да ученици памте поједине наредбе религије тежити за тим, да се разуме унутарњи смисао свих наредба религије. Професорски савет мисли да се ово може постићи, ако се у развиту представи постанак како монотеизма јеврејског (стари завет) тако и постанак хришћанства (нови завет). У свези са овим назорима професорски савет изјављује потребу да се садање ручне књиге замене боље подешеним према исказаној мисли. А из до сад казаног само собом излази, да учење на памет мора престати у овом предмету. Директор ниже гимназије лесковачке вели: „Од хришћанске науке осетио се уплив на морал и дух ученика“. Ништа више. Директор књажевачке гимназијске реалке вели: „Саслушав нарочито мишљење г. вероучитеља колегијум мисли, да предавање науке хришћанске ма да домаће прилике и живот нису увек и свугде примерни, и ма да се и у школи предаје још и сада из књига, које су и обрадом садржине и стилем и језиком себе одавна преживеле, осећа ипак неки уплив на ученике. Колегијум је мишљења, да би у интересу што јачег уплива од предавања науке хришћанске на ученике, ваљало што скорије са свим прерадити ручне књиге за хришћанску науку, доведавши их колико се год може у сугласност с осталим наукама и савременом науком освештаним појмовима“. Директор горњо-милановачке гимн. реалке од свих осталих поклоник је овоме предмету, као што смо напред споменули, највише паже и одговара овако: „Од предавања науке хришћанске није опажен уплив на дух и морал ђака. Није опажен, нити ће се игда опазити, докле се год овако буде предавала наука хришћанска. Да је ово овако, сведочи нам сав наш нови појас. Са каквим хришћанским знањем и врлинама излази он из школе? Ово не треба коментарисати, то сви знамо. Ништа више, но се само сетимо, како је ишло наше хришћанско (религиозно) образовање. Наша омладина прође кроз школу учећи 10—12 година науку хришћанску па на свршетку свог школовања не стече толико хришћанске смерности и триљивости религиозне, да не говори бар људима који ве-

рују, да не говори њима, како је цела зграда божанствена пука научина, исплетена маштом човечијом. Може се често, и то врло често, наћи школован човек где безазорно без аргумената негира најделкатније и најзамршене ствари, на којима су се кршили и сатирани толики ђенијални мислиоци целога света. Рекао би неко, да је ово напредак; да је ово превага или јачи утицај оних наука, које стоје у опреци с науком хришћанском, на образовање и правац мишљења код омладине. Али све је пре, а ово није. А ако случајно и где јесте, онда је сам систем предавања науке хришћанске наопослен. Ово ће и бити; и све што се не виђа никака успеха од науке хришћанске, крива је сама система науке хришћанске, како се она по нашим школама предаје. Да кажем у кратко: шта не ваља у предавању науке хришћанске и како би га требало заменити бољим... Прво, и прво, данашње књиге из којих се „учи“ наука хришћанска треба истурити из школе. Са истурањем књига ослободила би се школа с једне стране катихетичне методе, која се најупорије повлачи у овом, овако важном предмету; а која је осуђена науком на изгнанство. С друге стране пак и сами наставници науке хришћанске — ма колико неуки и невешти — навикли би се лакше на паметнију методу, кад само нису оваквим књигама (и формама) везани. За потврду овога ево само два питања и одговора из „хришћанског катихизиса православне грчке цркве“, који се учи у II разреду средњих школа.

„Пит. Какав одношај има ова праодредба Божија према свима људима у опште, а каква према појединим људима на по се?“

„Одг.“ Бог је све људе одредио за блаженство, па с тога је занста свима и даровао предупређујућа благодетна и поуздана сретства, помоћу којих сви људи могу достићи блаженство; на по се одређени су за блаженство они људи, који драговољно примају благодет, коју Бог дарује, и који употребљавају она средства, која су дарована нама за спасење, и који у животу своме оним путем иду, који је Бог показао као пут који води блаженству“. (34 стр.)

„Пит. Шта значи веровати у цркву?“

„Одг. Веровати у цркву значи, смерно ча-

ствовати истиниту Христову цркву и покоравају се њеном учењу и заповестима, са уверењем, да се у њој находи, управља и дејствује спасавајућа благодет коју излива једина вечна глава цркве Господ наш Исус Христос“. (64 страна)

„Ако и први и други одговор разумеју ученици II разр., онда се они слободно могу зваги доктори теологије. Ја, искрено да признам, не разумем смисао ова два одговора. А како је ђацима, кад морају ово све на памет да уче?!... На сав Катихизис кипти с оваким питањима и одговорима. Од хришћанства нема у њему бозна шта. У њему има читава полемика у форми питања и одговора са којима се философија и препире о стварима, које не требају апсолутно ништа ни једном ђаку; и које немају никакве свезе са хришћанском науком.... Износити у Катихизису сва сумњичења појединих секта у неке и неке догме; све препирке светих отаца, утиче само рушећи на дух младићски а никако „сокрушавајући“ и „сазидавајући“ га.

„Да је ручна књига удешена друкше у форми приче (као јеванђеље), онда би се садржина могла слободно да прича. Овако се савршено мора научити на памет. Поврх свега овога, оно се мора научити на памет, што се не може... и што је онако метафизичко догматичким језиком написано. Так остаје ладан и пасиван цитирајући божанске истине. Он само мисли на књигу из које је ово на памет научно без разумевања.

„Нашим школским књигама раскинуто је свето писмо као историска целина. Са свetim писмом упознају се ђаци тек онда, кад наиђу на њега у историји, као на један од најдрагоценијих споменика древности човечанске; — као на један најславнији културно-историјски монумент!

„Да се све ове мане и недостаци избегну требало би:

„Унети праву науку хришћанску у школу, а избацити из ње догме и историју цркве. Догмама није место у школама основним и средњим, а историји је цркве место у историји општој или уз догматику на факултету теолошком. Правој науци хришћанској јеванђеље је основа. Јеванђеље дакле у школу, са онако дивним језиком српским. Кад и како треба почети са јеванђељем, то су ствари друге, које треба педагози да рашчисте. Ја их овде нећу помињати, но само наглашавам: да кроз свето писмо, и то онако целицито како је оно — а не чупкати из њега без икаквог реда цитате и доказивати догме — треба омладину увести у храм где царују вечне идеје хришћанства... На овај начин могуће је лакше измирити несугласице из науке хришћанске са осталим наукама у бујном добу младићском; док оне у зрелијем добу, саме по себи не отпадне, а у души остану чисте хришћанске истине са стојичким врлинама и карактером.

(Наставиће се)

ПЕДАГОШКЕ СТВАРИ

РЕЧ И СТВАР У НАСТАВИ

(Наставак)

Исто се то може посматрати код сваког малог детета, само ако се њему не говори сувише много, ако му се не попусти и ако није размажено. У 19 месецу десило се с мојим дететом, да оно не хтеде да легне у постељу кад му је заповеђено. Међу тим ја се не хтедох чим мало освртати на његову вику и плач, и оставим га у постељи да се издиже и плаче. Нисам хтео ни да га дигнем из постеље. Ја сам само близу стајао и пазио. На послетку оно се већ уморило, леже у постељу

и одмах заспа. Овим је дете увидело, да му ништа плач не помаже да избегне извршење онога, што му се заповеди. (Ово веома потсећа на Русовљев пример. Превод).

Дете је већ одавно било сазнало шта је упутно (дозвољено и заповеђено) а шта је неупутно (забрањено), и у 17 месецу, на пример, већ је увелико развијена свест о чистоти. А доцније (у 33-ћем месецу) дете није никад могло да гледа равнодушно ако би његова чувалица што год урадила што је

њему (детету) забрањено, на пример, оно је врло живо протестирало кад његова чуvariца метне нож у своја уста, или кад би умочила хлеб у млеко.

Но оваква осећања не могу се толико сматрати као знак да је код детета већ развијено *осећање дужности*; јер то више показује да је дете *усидело*, да свако преступање и неиспуњавање заповести доноси рђаве последице т. ј. да неки поступци повлаче за собом пријатности, а други непријатности. Али за колико се ово почиње пре знања речи то ја, на жалост, нисам могао одредити.

У многим овде наведеним случајевима — а прилежним посматрањем лако је још и више таквих изнети — нема ни помена о утјелу изговорених речи. Макар да још нема никаквога покушаја за говор или ако и има дете неколико речи, опет сви ови случајеви о детињем духовном развоју у првом времену, који су у овој глави наведени и које сам ја сам посматрао, доказују нам да логичке радње детињег духа достижу велики степен развоја а без икаквих речи и независно од језика. И нема никаква разлога због кога би требало да сматрамо интелегентне поступке једног детета које још не уме нимало да говори, т. ј. не уме своје представе да искаже речима, али их већ доводи у везу, као нешто са свим (специфички) различно од интелегентних (не инстинктивних) поступака каквог паметног орангутана или шимпанзе. Разлика између њих састоји се у томе, што мајмуни ови не могу образовати тако много, ни тако јасно, нити пак тако апстрактне појмове, и што не могу доводити своје представе у тако велике и разноврсне везе *као што све може човечански створ* међу људима — и то још *пре него што научи говорити*. А пошто дете већ научи говорити онда се она провалија између детета и мајмуна тако брзо и нагло шири, да после човеку изгледа као нека одвратна накарада човечијег лика и оно, што му је пре изгледало у многим погледу као истоветно са човеком.

Да би се дакле разумела права разлика између животиње и човека, нужно је да се зна како једно дете и животиња могу имати и без речи представа и како их могу у правидну везу доводити — да ли, на пример,

сећања постају као и снови — и нужно је још да се *суштина учења говора* испита.

За прву проблему, која је са психогенетичког гледишта врло интересантна и практички веома важна, обећавају нам неког објашњења посматрања, која су чињена и чине се над глуво рођеном — тако званом глуво-немом децом, да би се видело како се код њих образују појмови. Ја ћу овде навести најпре мишљење једног искусног практичара о томе предмету.

Са свим умесно о томе се изражава великозаслужни управитељ завода за васпитање глуво-немих у Вајмару, *C. Oehlwein* (1867 г.), овако:

„У првим годинама свога живота глуво-нем сваки предмет, који је ма чиме примамљив за њега, разгледа са свију страна, преврће и пипа, приближује му се и удаљује се од њега. И исто онако као и деца са свима чудима, тако и глуво-неми добијају на овај начин чулне примете од предмета, и састављају их у представе. Тако глуво-нем запази многе одлике (особине) појединих предмета, које он међу собом или са одликама других предмета савијава, али увек доводи у везу са оним предметом, од кога надражај долази у томе моменту. Тиме један савијао и у везу довео једну тачнију или нетачнију представу самога тога предмета, према томе у колико га је пажљивије или овлаштније посматрао. *Онако као што је тај предмет ушмисао на његова чула: гледање и пипање, тако га глуво-нем представља и другим људма помоћу нарочитих знакова за вид, а посредно и за пипање.* Он подражава облик, црта и слика оно што је и како је видом и пипањем приметио на посматраном предмету. За ово се он служи и оним средством, које је природа дада свакоме човеку, а то су разноврсни покрети лица, употреба руку, а при нужди и ногу. *Ови знаци, који се сами по себи образују без икакве наставе и учења, и које глуво-нем непосредно за своје представљање употребљује, управо су један готов нацрт слике коју он налази и посматра; па после је преликава (знацима представља) и с тога ти знаци стоје у тесној вези са унутрашњим особинама свакога предмета, који се представља.*

Али, ми надајемо не само — као што се у осталом и по себи разуме — да глуво-нем

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBE.RS

при опажању и примећавању употребљује своја сопствена чула, и да самостално посматра и схваћа, него још и то, да он оне одлике или примете, које је од посматраних предмета добио и према својим индивидуалним способностима у везу довео — да он дакле, све то сам после срањивањем, раздвајањем и састављањем т. ј. самосталним радом свезује у веће представе, *појмове*, и ако још несавршене и непотпуне, које он нарочитим и за њега разумљивим значама именује, по којима после опет то све може да позна, (ако му се представи тим знацима).

Али баш у овоме, што је са образовањем појмова везан и знак, показује се утицај од недостатка слуха и говора за духовни развитак глуво-немога. На први поглед изгледа да је то једна добит за глуво-немога, што он оне знаке за представљање појмова узима од утисака, слика, представа које је од *самог* предмета, који представља, добио. Он ништа не исказује знацима својим, што би му непознато било, већ само оно што је он приметно и усвојило, оно, што је *његова својина*. Али ова добит одмах ишчезава, чим узмемо у рачун колико се баш тиме спречава образовање већих и општијих појмова из појединих представа; јер због оне околности, што се општији појам означаје сликом или елементима слике, из које се поједине представе, које су у општији појам изведене, састоје, — та околност у знатној мери спречава да се до потпуне уопштености (општијег појма) дође. Иста она веза, којом је појам спојен са оним што треба да се схвати, та иста веза спаја га и са једном од појмљених *појединих* представа. На пр., кад глуво-нем показујући на своје месо, своју кожу, хоће да означаи појам „месо“ и „кожа“ у опште, (разумевајући ту и животињско месо и кожу). Док међу тим, рачу, коју дете са свима чулима мора да учи, врши се истина на њега нека врста приморавања, али то приморавање није ништа друго, него једно средство, помоћу кога се дете принуђава да у својој глави замишља и представља оно што је опште, одвојивши га од појединога. Глуво-нем, као што се из горњег види *мора увек да везује за поједино* и не може са свим да апстрахира опште од конкретного.

Да наведемо само један пример за то.

Глуво-нем означаје појам или општу представу *црвено* (црвено нит је *појам* нит је *општа* представа. Преводаца) лакшим додиром усне са усном. Овако он означаје и руменило неба и црвенило цвећа, хаљине, памештаја итд. Дакле ма у колико различних веза долазио појам „црвено“ са другим појмовима, глуво-немом је он увек, као појам, *једно исто*, он је у свима везама једнак.“ (А зар није тако и код оних, који имају здрава сва чула?! Преводаца).

Или пре него што је глуво-нем, који већ уме да мисли, дошао до појма „црвено“, он је најпре образовао (добио) представу „усне, хаљина, небо, цвет“.

За познавање како се развија разум код деце, која имају сва чула, и како је у великом степену образовање појмова код њих независно од језика и речи, неопходно је нужно да се сазнаду они појмови, које необразовани глуво-неми, који нити знају прстну азбуку (да помоћу прстију представљају), нити што год о артикулацији, својим сопственим (ненаученим) покретима другима исказују. Али њихов језик обухвата „не само различне уочљиве промене лица (мине), него и различне покрете с рукама (гестикације), различне положаје, правце, држање и покрете осталих делова тела, помоћу којих глуво-нем сам по природи својој — без *икаквог васпитног утицаја у томе* — исказује своје представе и појмове“. Но ја такве појмове овде нећу набрајати, пошто ми је главни задатак да покажем онај факат, да *се многи појмови изражавају и у логичку везу један с другим доводе и без икаквог знања речи*. У истинитост овога можемо се уверити на сваком детету, које је од рођења глуво, а није никако поучавано. Сем тога, да се такви појмови тако одвоје од осталих, који су наставом и у опште туђом поуком стекнути, како ће имати оне психогенетичке важности, коју ми захтевамо, треба врло великог критичког погледа и пажње. Јер није тако лака ствар увидети да ли је при образовању неког појма био искључен сваки „васпитни утицај“, као што код неких — на пример појма о храни — доиста и јесте.

Degerando (1827. г.) изнео је читав низ појмова, које глуво-неми и пре сваке наставе разноврсним покретима исказују. И још се

видело, да је тај начин представљања и изражавања исти онаки, код глуво-немих у Француској као и оних у Немачкој. Врло би добро било, да се овај општи (интернационални) говор помоћу различних покрета, посматра на малој глуво-немој деци, којима још није давата никаква настава, код различних народа: Француза, Руса, Талијанаца и других, и да се тај њихов начин изражавања за поједине појмове наслика, најбоље фотографски, и тако да се учини приступним за психолошко-физиолошке и лингвистичке студије.

Јер, нема ниједног бољег и сигурнијег доказа да је мишљење независно од говора и речи, него што је духовни развитак и начин исказивања мисли код глуво-рођених, који, истина, много више појмова неједнаке садржине на исти начин исказују него што бива ма у коме језику с речима — исто онако, као и деца са свима здравим чулима пре него што науче довољно речи — али опет нам показују разноврсним покретима (мимиком и артикулацијама) да су образовали појмове, још пре сваке наставе и без икаквих речи.

Ми ћемо овде навести неколико примера, у којима се види како се разговарају и споразумевају необразовани глуво-неми помоћу различних покрета.

Један глуво-нем пита свога другара (који је, наравно, такође глуво-нем): „остати, ићи ти“? (покретима исказује то питање), на шта му овај одговара: „ићи ја“. А то значи, кад се преведе на наш језик: хоћеш ти остати или идеш? — Одговор: идем.

Глуво-нем каже: „рука, човек, бити, јак“, а то му значи: човечија је рука јака. „Ловац, зец убити“ значи: ловац је зеца убио.

„Н. наочари, видети“ вели глуво-нем, а то му значи: „Н. гледа кроз наочаре.

„Шетати ја готов, заспати“ значи: пошто сам се шетао, заспах.

„Новац ти“? значи код глуво-немога: имаш ли новаца?

Међу најинтересантија посматрања ове врсте у психолошком и физиолошком смислу, које ја познајем, спада један „разговор“ који се је водно између двоје-троје деце, која су још од рођења потпуно глуво-нема, а која нису знала да их ко год посматра, кад су се разговарала. За ова посматрања, као и за

горње разговоре, ја имам да благ одарим г. директору *Oehlwein*-у у Вајмару, који ми је дао прилику за то. Деца која још нису учила артикулацију (од прилике око седме године), имају веома велики број знакова, која покретима производе и помоћу којих се споразумевају, и употребљују их при разговору са необичном брзином. Она се међу собом лако разумеде, али за друге, који те знаке не знаду, њихов је разговор исто тако неразумљив, као и кад би ко год каквим непознатим језиком говорио. Ово долази отуда, што та деца употребљују многе покрете лица, који се у обичном животу никад не виде. Већ и само око глуво-немог детета изгледа друкче него онога, који говори. Поглед изгледа најживији, а глуво-немо дете ни на близу не учини онолико непокретних покрета очију и контракција очних мишића, колико то чини једно дете истог узраста, које чује.

Сем тога, глуво-нема деца много боље умеју да подражавају све видљиве покрете него деца здравих чула. Ја сам пред глуво-немом децом показивао доста тешка преплетана прстију и различне покрете с рукама, које она пре тога нису знала, па ипак су све то одмах могла да подражавају; док, међу тим, деца са свима чулима а истог узраста, и после дугог размишљања нису била у стању да то онако вешто чине као глуво-нема. Ово, што је код глуво-неме деце функција подражавања много јача, без сумње је узрок због кога се нама причињава, као да она сама изналазе и самостално стварају оне покрете, којима се служе при саопштавању мисли, (као што вели у напред наведеном чланку *Oehlwein*). Истина њих „нико не поучава“ како ће прве знаке научити или добити; она их сама образују, али, у колико ја видим, глуво-нема деца то чине само помоћу подражавања и наслеђених покрета за изражавање. И сами су знаци већином нескраћена подражавања: како је глуво-немо дете приметило, тако и представља. „Сагласност“ коју узимају неки учитељи глуво-немих и којом би се један потпуно неоснован, да не кажемо мистериозан принцип увео, састоји се у томе, што сви глуво-неми с почетка на сличан начин исту ствар подражавају. А тиме, овом са свим природном сагласношћу свију

добијају једно заједничко средство да се међу собом разумеду. Пошто су добили представе, онда они комбинирају поједине знаке на разноврсне начине, као и човек који говори, своје речи, да би тако нове представе могли исказати. И тако знаци постају све сложенији и тежи за разноврсне, те услед тога се и сами они (глуво-неми) често не могу ни међу собом да разумеду, а и више појмове могу образовати само у врло ограниченом степену. „Ништа, мртав бити, простор“ све су то већ врло високи, апстрактни, појмови.

Из овога разлога са свим нам се објашњава за што глуво-немо дете, чим научи само неколико речи говорити, одма их уплеће и употребљује при изражавању са својим покретима и одмах замењује покрете артикулованим говором, у колико овим влада¹⁾. Посматрајући разговор глуво-неме деце међу собом, која су још од рођења таква била, а која нису знала да их ја посматрам, приметно сам како они за међусобно споразумевање употребљују тек научене артикуловане речи, и ако их је човек тешко могао разумети. (Да не буду та деца онда учила своју лекцију? Преводац).

Тако је моћан онај пар изговорене речи чак и у оним случајевима, кад ју дете не чује, него само учини оне покрете који су нужни за њен изговор.

Али школовање, кроз које глуво-рођено дете мора да прође, дов само научи да свеже сваку примету са својим гласовима, неописано је тешко. У својој расправи, „Начела и основи за наставни план завода за глуво-неме“, која се оштроумљем и јасношћу у свему одикује, вели *W. Gude*: „Гласови и тонови, које глуво-неми у првим годинама услед неотичног надражаја производе, кад хоће што год да представе, тако су незнатни покрети, да по њима глуво-нем не може да одмах добије ни примету о самом покрету; он те покрете, тако рећи, и не примети од-

мах. Али, пошто се дух глуво-немога детета више пробуди (развије), онда оно већ примети да његови сродници у узајмном саобраћају (споразумевању, разговору) покрећу усне. Сем тога, ни оно не остаје без уплива на глуво-немо дете, што његови сродници више пута покушавају, да му нешто кажу речима, понављајући му извесне речи више пута. Ако дете пази на то, онда може научити да подражава али само оне гласове, за које су спољни покрети говори органа са свим уочљиви. Поједини глуво-неми могу да шчитају са уста онога који говори различне речи, и ако их не могу изговорити; а други, опет, мадо по мало дођу дотле, да могу и изговорити речи као што су „папа, мама“, толико јасно, да их човек може разумети шта мисле. Али глуво-нем од рођења не може без нарочите наставе научити да подражава и све друге гласове“.

Један глуво-нем, који није никако поучаван, изјавио је доцније — пошто је научио прстима да се разговара — да је он пре тога увек у „сликама“ мислио. А то не значи ништа друго, већ да је он место чувених речи (код нас), и виђених знакова, који се дају прстима (код њега) употребљавао слике сећања (представе, које је имао у памети) које је кроз око стекао за разлику својих појмова. Па и *Laura Bridgmann*¹⁾ о којој влада већином погрешно мишљење, а која није од рођења глува и нема, могла је да образује неколико („један мали број“) појмова, који прелазе онај најнижи степен. Појмови су ови створени из онога материјала, који је добијен помоћу питања, општег осећања и мишићног опажања („чула“), и пре него што је она научила једну врсту разговора помоћу прстију. Али она је већ умела нешто мало да говори, пре него што је оглувила и онемила. Изгледа да глуво-рођена деца, која имају вид, и најпростије аритметичке операције — на пример, 214 — 96, и 908 пута 70 (по *Asch-y* 1865) — могу да врше тек после више-го-

¹⁾ Ја, истина, нисам имао много прилике да посматрам глуво-неме; али оvolико, колико сам имао, изгледа ми да је довољно па да могу овде казати, да у истини стоји ова ствар са свим обратом. И у школи и по отпуну из ове, глуво-нем се радије и више служи покретима него речима.

¹⁾ Као што *Vunt* једном приликом при прелазу Психологије спомену, ова је женска сада остала само с једним чулом — пипањем. Овакав један интересантан пример десио се је и с једним младићем, који је дуго време живео, пошто је сва чула, сем јединог пипања, изгубио. Ово ћемо саопштити за себе.

дишње непрекидне наставе у артикулованом говору. Али ипак, дакле и глуворођена деца така рачунања науче и то без гласних речи, па можда и без самих слика (покрета, којима се реч производи) речи, и при усменом рачунању и без знања писаних цифара већ само помоћу оних слика речи, које глуво-нем покретима језика „нечујно“ произведе.

У сваком случају, и необразовани слепорођени могу научити да броје помоћу прстију, и кад се пређе 10 онда долазе дрвца (Sicard и Degerando).

На стотинама примера глуво-неме деце у првим годинама детињства, с којима је поступано као и с осталом децом у том добу, која дакле нису имала никакве наставе, *миса свим јасно видимо* — на њиховом исказивању мисли помоћу разноврсних покрета — *да се појмови образјују и без речи.*

Глуво-рођено дете употребљује примитивни говор помоћу покрета исто онако, као што то чини у овоме добу и дете са свима здравим чудима; оно чини свакојаке покрете и тако исказује своје мисли као и здраво дете; оно издаје и глас од себе тако, да нико не може ни да слутн, да је глуво — све, дакле, као и дете мало, које чује. Овај природни разговор *разуме* и глуво-рођено дете, у колико га *очима* може да примети. Из погледа, држања и понашања материног оно чита њено расположење. Али оно (глуво) са свим се рано умири, и „из пређашњих несвесних покрета, којима су осећања и мисли исказиване, развија се језик у покретима, који у почетку није конвенционални, па чак није у правом смислу ни језик у знаковима, него неко мимичко-пластичко представљање утисака, који су добијени од спољњег света“, по што глуво-нем подражава примећене покрете и држање појединих личности и положаје предмета. Само помоћу ове пантомимике могуће је да се човек у неколико може споразумети са нешколованим глуво-немим. Она, дакле, у својој елементарној форми не може бити конвенционална, као што и Хил с правом то примећује, од кога сам ја ове податке узео. Он пише о глуворођеном детету следеће: „Детињи глас изгледа са свим као и остале (здраве) деце. И глуво-немо дете плаче, виче, дере се према томе у колико му је више или мање непријатно или у колико је, вели Хил,

каквом дупњавом уплашено. Па и саме умиљате разговоре, шаљива тенања и озбиљне претње оно разуме и то тако рано, као и свако друго дете“. Међу тим дете, не чује ни свој ни туђ глас, и после, није звук њега уплашио, него потрес; и не обрадује се оно од умиљатих речи, него од умиљатог лица своје матере. „Често се дешава да и глуво-нема деца, која се подстичу и ободравају да свој глас употребљују, добију читав низ артикулованих гласова и велику количину гласовних веза, којима се она уз покрете служе за исказивање својих жеља“. Она не само *показују* оно што желе, *имитирају* не само покрете, којима могу неку потребу задовољити, него она још и *описују* облике жељених предмета. Она се при томе могу тако интелигентно понашати, да се до друге године или још и допније, и не опази да су глува, нарочито по очима по што она од даљих предмета обраћају пажњу своју само на оне, које виде.

По овом понашању глуворођене мале деце са свим се види несумњив факат, да се по једине особине издвајају и у појмове састављају, и без икаквог подражавања гласове и без једне једите речи. Према томе, дакле, излази: *да примитивно мишљење није везано за говор у речима.* Али и за тако мишљење потребан је извесан развитак великог мозга, по свој вероватности доста велика количина ганглијских ћелија у кори великог мозга, које међу собом стоје у тесној вези. Између непоучаваних младих глуво-немих и једнога кретена, постоји несравњено велика разлика. Глуво-нем може врло много научити помоћу наставе у говору, а кретен не може. И баш ова способност глуво-немих за учење много је већа — у погледу учења помоћу покрета, — него код нормалне деце, која сва чула имају. Кад би дете, које чује, одрасло међу глуво-немима, оно би без сумње научило њихов језик и радовало би се што има свој глас, али га не би могло употребити. Међу тим допније, кад би смо ми то дете сравнили са глуво-немом децом, с којом је оно одрасло, ми би смо по свој прилици видели, да оно у исказивању својих мисли помоћу покрета није тако вично и умешно, као глуво-нема деца; јер звук би му скретао пажњу на себе, те не би могло само на развитак покрета да пази. (Ова иста, у осталом са свим природна

појава, може се приметити код слепих. Слепци, који по мало виде, и ако не могу разликовати предмете оком, немају тако оштро пипање, као други, који су са свим слепи, те не разликују ни највећу сунчану светлост од најгушћег мрака. Преводилац).

Сва досадања посматрања о природним покретима, које нешколовани глуво-неми употребљују за исказивање својих мисли и за споразумевање с другима, показују нам јасније него ма какав други факат, да се мишљење врши и без речи и без знакова за речи. Па онда, због чега би то здраво рођено

дете, са свима чулима, почињало логичко везивање представа тек онда, пошто научи изуз учење језика (говора)? Просто за то, што човек сматра, да он више не мисли без речи, па на основу тога изводи са свим погрешан закључак да нико не може мислити без знања језика (говора), и чак, да ни он сам није могао мислити док није научио говорити. Међу тим у истини стоји друкче. *Није се разум створио говором, него је разумом створен и развијен језик; па и садањег човека дете доноси на овај свет много више разума него способности за говор*⁴.

(Наставиће се)

„КЛАСИЦИЗАМ ИЛИ РЕАЛИЗАМ?“

студија о школској настави при општем образовању

(Наставак)

Сводећи опште образовање, па дакле и познати трогуби развитак на оно, што је суштина питања о месту човеку у природи имали смо на уму нарочито потребу ваљаног општег образовања и његов значај. Професионално образовање, ма какво оно било, у ствари је занат, који служи непосредно човековим занатским циљевима: оно није мера човекове интелигенције. Професионално образовање увећава у неком специјалном правцу умни развитак, али тек опште образовање свестрано развија човека; с тога оно и има велике важности за прогрес и цивилизацију. Што год је ово образовање свестраније, то је и целокупна цивилизација већег ступња. Ако је увиђавно, да је образовање само физички, умни и морални развитак, то се по себи разуме, да напредак зависи од онога, што највећма чини свестраним тај развитак — а то је опште образовање. Поред сваког другог образовања треба да је и опште образовање основано на оним састојцима, помоћу којих се може ма и у малом огледати код човека — цела наука. Тај основ је помечуто велико питање о човековом месту у природи.

Узети опште образовање као веома важно не само са сваког школовања човека, већ у колико и за целокупни напредак друштвени

оправдано је баш с тога, што је оно основано на овом великом питању. Циклус школовања основаног на оним наукама, које ћемо доцније одредити за ово образовање, доноси човеку на првом месту познавање основних природних и социјалних закона и знање великих истина, којима је изражен историски процес његовог напретка и развитака. Тиме се у образовању задовољавају два најважнија фактора, која представљају умно и морално образовање. Њима је дакле одређена хармонија и свестраност у образовању, са чега оно и јесте *опште*. С друге стране у таком образовању ова два фактора немају онакав међусобни значај, какав им се обично приписује. Њихов међусобни однос и њихов значај за образовање показује велике разлике. При свем том веома много стоји до тога, како ће се гледати на њихов однос. О самом моралном образовању ми имамо један, колико дрзак, толико, надамо се, још више оправдан назор. Обично се узима, да је морално образовање само *васпитавање у моралним навикама*,¹⁾ али је несумњиво, да је то само један део моралног образовања, део мањи, који у

¹⁾ Из тог разлога многи и говоре само о моралном васпитању. Међу тим појам морално образовање приличнији је, јер је шири.

свему зависи од свог корелатива, моралног идеализма. Овакво дељење моралног образовања чинимо из важних разлога.

Оно, што ми разумемо под моралним идеализмом, претежније је и особито важно за опште образовање — то је управо социјолошко образовање; познавање социјалних закона, односа и на том основу добијање највећих идеала, о људској срећи. Крајњи циљ свеколиког морала је у ствари срећа. Према томе највећи идеализам, најчистији морал потиче из студија о условима среће — социјалних односа и закона. Највиши морал дакле је онај који чини да људи стеку идеалне погледе о односима у друштву. Позитивна философија види тај принцип у алтруизму, који принцип у неколико и само хришћанство исповеда. За тај морални идеализам потребно је дакле познавање социјолошких факата, а то показује, да је за развитак највишег морала потребно стварно знање из свих оних наука, на којима се он развија (а то су, као што ћемо и доцније видети, социјалне и природне), другим речима умни развитак и умно су *conditio sine qua non* самом моралном. Шта значи ово? — Према усвојеном систему школовања најприличније је место општем образовању у средњим школама, као што су гимназије код нас. Кад се и говори о општем образовању, већином се и мисле гимназије и такви заводи. И све остале школе дају до душе у неколико и општег образовања, али су гимназије нарочито за то одређене. Ако дакле схватимо опште образовање онако, како смо га ми узели, и ако га задржимо у тим средњим школама, онда ће бити јасно, да је за опште образовање у тим школама најважније умно образовање и умни развитак. Ово је веома важан факат. Умно образовање оснива се на позитивном, стварном знању и стварним наукама. Нема ничега, што би њега условљавало и од чега би оно зависило. Није тако с моралним васпитањем. Морално васпитање може имати апсолутног, неусловљеног значаја само донде, док не наступи веће „искуство“, веће познавање реалних наука. То васпитавање има свој *raison d'être* само у нижим школама и нижим разредима у гимназији, доцније потребно је већ нешто друго. И не само то. Врло је важна чињеница још и то, што у опште моралитет зависи од многих других

погодаба. Има ваздан, тако рећи, „урођених склоности“, које одређују човеку још у детињском добу оно, што би се могло звати доцније моралним образовањем. Сем тога и потпуно одрастао и школован човек стоји под утицајем друштвеним; у толико више тога има у раном добу. Све то чини, да морално васпитавање не може бити по своме положају онакав образовни фактор, као што је умно образовање. Моралним васпитањем иде се на то, да се створе још за рана навике на врлине. То је и корисно и потребно. Али у циклусу општег образовања то је само прва алка, коју не помрачује друго што само догле, док је чисто њена влада; брзо доцније замени се оно много замашнијим, по својој природи, моралним идеализмом, који је много више основан на самом умном образовању.

Један поглед само на суштину моралног васпитања даће нам згодан критеријум. Све врлине, које чине битни део моралног васпитања, можемо рећи, дају се редуковати на три кардиналне врлине: разумно чување својих интереса, правичност и љубав према друштву.¹⁾ Прва је врлина у основу егоистична, и ма да је њена морална страна у неколико помешана с „искуством“, опет се она може најраније развијати, пошто за оријентовање према разумном, умереном и т. д. не треба сувише знања. Њени су варијетети: марљивост, умереност итд. Правичност је врлина која игра важну улогу у нашим социјалним односима. Импулс ка гађењу ове врлине добија се из оног истог разлога, из кога потичу и казне, којима се смера на одржање правде. И ова дакле врлина може с неким малим трудом бити гајена и у ранијем васпитавању (образовању). Трећа кардинална врлина, ма да још спада у овај део моралног образовања ипак више спада у оно морално образовање, коме је основ неко одређено позитивно и стварно знање. Та врлина је љубав према друштву. Њени су варијетети пожртвовање

¹⁾ A Bain их овако назива: Klugheit (енг. prudence) или „erleuchtete Berücksichtigung des eigenen Interesses“ Redlichkeit oder Gerechtigkeit und Wohlwollen. Erziehung als Wissenschaft нем. прев. Leipz. 1880. p. 420. Мислимо, да смо горњом класификацијом у неколико специјалније обухватили поједине случајеве према природи морала и човека.

оданост, доброта, сажаљење, добротинство, филантропија итд. У добу без „искуства“ то ће рећи, без позитивног знања ова се врлина само у неколико може развијати. Иначе ова врлина циља на алтруистичке моралне појмове, и зато је за њено развијање потребно да човек већ има неког умног образовања из социјалних наука, да свесно осећа потребу, да и сам дела у том смислу. Само дакле у зрелијем добу може се развијати како ваља ова врлина. Да би се она развила треба изнети претходно социјалне мотиве, којима се може она развити, а то већ значи, да је ова врлина тековина вишег моралног образовања, основаног на умно. Бен и сам помиче како је за добијање овог највишег, алтруистичког морала потребно знати социјалне односе, а и то спада у најопширнију област социологије и философије, које немају одређеног места у настави. Студија узајамних односа између оца и сина, господара и слуге, владарца и поданика, има признати морални значај и може се у том правцу настављати¹⁾ — Шта показује све ово? Показује, да за морално васпитање има само неко извесно доба, у коме је оно или претежно или тако битно за образовање, као што је битно умно образовање, даје, да чак и једна кардинална врлина, која би се још могла тим васпитањем развијати и у њ' рачунати, већ претпоставља неку спремност, потребну нарочито за онај други већи део моралног образовања — морални идеализам. Студија дакле реалних знања доноси собом и развитак моралног образовања и то највиших моралних начела. За опште образовање, дакле, највише значаја има умно образовање. Као врло учљив факат изишло је то, да се и ова питања могу задовољити оном круном правог општег образовања, питањем о положају човеку у природи.

Смисао нашег резонувања најбоље се огледа у покушају, да га применимо на школе. Узмимо их на око. Према захтевима, које треба да испуни један образован човек, и према ономе што је сваком човеку потребно па да се може одати каквим стручним студијама, егзистенција таквих школа, у којима се добија опште образовање, и оправдана је и потребна. Поменули смо, да су такве да-

нашње средње школе или махом гимназије. Несумњиво је, ако се стане и одобри наше гледиште, по коме је за опште образовање нарочито важно умно образовање и ако се првостане, да је у том погледу прва и најпреча потреба обучити се стварним знањем, онда је логичка последица да се и на сам задатак гимназија мора гледати консеквентно томе гледишту. Ми смо се дојеста и морали дотаћи тога задатка а у исти мах и самог питања о наставном програму и принципима, на којима се он мора извести, ако је оправдано основно гледиште на опште образовање. Наш закључак о моралном образовању и моралном васпитању, као делу моралног образовања, могао би изгледати фантастичан и нетачан кад се не би добро разумео сам задатак тих школа као што су гимназије, које су по природи дојеста и најудесније за тај циљ, који се постиже општим образовањем. Али се ми не бојимо, и желимо дати и разлога томе. Појављивала су се и у нас у штампи мишљења, која су циљала на реорганизацију наших школа; пратили смо нарочито смисао њихових рефорама, али нисмо могли у многих усвојити ни основне погледе: какав треба да је задатак гимназија и средњих школа у опште. Толико је арбитрарно ово питање и толико клизаво. Једно тако гледиште узимамо, као пример, на око. У својој једној беседи: *класичка настава у нашим гимназијама*, г. проф. *Ј. Туроман* изјашњавајући се за један („класички“) правац у гимназијама и општем образовању, мисли: „да је задатак гимназијама, да своје питомце учине способним за изучавање наука и да развијају и негују у њих хумана осећања“.¹⁾ Исту мисао, само још више детаљисану, и са истога гледишта изречену находимо и код једног писца у „Просветном Гласнику“ од године I. у чланку: *мисли о реорганизацији гимназија*, где писац, који је као члан просветног савета суделовао у грађењу данашњег наставног плана за гимназије у Србији, овако одређује задатак гимназија: „не може бити жељена мѐта, да се у гимназијама само тако звана реална знања негују, но далеко већи

¹⁾ *Класична настава у нашим гимназијама*. Говорио на Св. Саву 1884. г. *Ј. Туроман*, Београд 1884. стр. 2.

¹⁾ *Erziehung als Wissenschaft*. Leipzig. 1880. 425.

задатак има гимназијска настава, и тај се састоји у буђењу и јачању духовног дара за хуманитарне циљеве, за схватање и тежњу за науком. — — — Дакле није наука, сама за се посматрана, она мета, којој се тежи и коју ученици имају задобити: но способност за примање науке из унутарње своје слободне побуде“ (Др. Ј. Вадента). Очевидно, ми не мислимо овако. Гимназије и сличне им школе, налазећи се између основних школа и универзитета¹⁾ јесу школе општег образовања и припреме за универзитете. Први дакле задатак мора им бити, да негују она реална знања, на којима се оснива опште образовање. На са свим секундарно место долази све оно, што би вршило као неки чисто васпитни утицај, и на што циљају горња мишљења. Морално васпитање у оном смислу, у ком се оно врши у овом добу школовања (н. пр. у основним школама) може имати свој неослабљен утицај и бити важан фактор у настави само до оног доба, у коме је настава сиромашна са реалним знањима, на којима се оснива цело опште образовање. Не, да је оно штетно, већ просто је само за нижи ступањ развитка карактерно. У доцнијем добу, то јест, у старијим разредима битни је фактор у настави оно, што чини умно образовање, а за то су неизоставно потребна — *реална знања*. Тек на њиховом основу ствара се право и потпуно морално образовање у облику моралног идеализма, за који смо поменули, да је непосредна функција студија по социјалним наукама. Ставити у задатак гимназијама — обучавање реалним знањима и давање умног образовања, које је најглавније и за опште образовање, оправдано је нарочито и с тога, да би се избегао прекор, који *Huxley* чини својим земљацима, што сврше гимназију. Енглеска је, вели он, земља највеће литературе, највеће индустрије и највеће културе. Тај први,

енглески, народ, који је учинио толике успехе на свима пољима, и који за то с правом треба да тражи, да његови синови не заостану иза оцева и данашње цивилизације, може данас овако рећи својим синовима: „На рачун једне или две хиљаде фуната нашег, мучно стеченог новца, ми посвећујемо дванаест ваших најдрагоценијих година школи. У школама ви ћете се помучити, или бар узмиме, да ћете се помучити. Али ви у њима нећете научити ништа, што би за вас било најпотребније да знате, кад оставите школу и уђете у практичан живот. Врло је вероватно, да ћете се бавити практичним радњама, али никако нећете знати, откуда се и како производи и добија неки трговачки артикул, нити ћете знати разлику између извоза и увоза, ни значење речи „капитал“. Ви ћете се, врло лако, наставити у некој колонији, али нећете знати, да ли је н. пр. Тасманија део новог јужног Уелса или обрнуто.... Ви ћете можда доћи у нашу доњу скупштину (доњи дом, *house of commons*). Имаћете да градите законе, које ће благосиљати или клетн милиони људи. Али у школи ви нисте чули ни једне речи о политичкој организацији наше земље; значај контроверза између заступника слободне трговине и протекциониста нећете никад знати; нећете ни толико знати, и да има некаквих — економских закона“.¹⁾ Ови факти су веома почуљиви. Из њих се види, да је суштина општег образовања, које се добија у гимназији, управо умно образовање; задатак гимназија је дакле да потпомогну и створе тај умни развитак обучавајући стварним знањем. Тек тиме испуњено је све оно што би се још могло тражити од њих, и на шта смерају поменути мишљења о самом задатку гимназија. С тога гледвишта, дакле, стварном се наставом иде на руку и самом моралном образовању, па дакле и комплетном општем образовању.

¹⁾ Овако је код нас, а тај је принцип усвојен од Немаца, код којих је у осталом понајбољи екземпел школовања.

¹⁾ *Lay sermons, addresses and reviews*, by Thomas Henry Huxley, London, 1872. p. 42.

(Наставиће се)

КЊИГЕ И КЊИЖЕВНИЦИ

Нови речници Фрање Миклошића. За дуго ће имати велику вредност у свима словенским књижевностима два новија списа чувеног учитеља и оца данашње словенске лингвистике и филологије, Фрање Миклошића, а поименце: 1.) „Краткиј словарь шести славянскихъ языковъ (рускога съ церковнославянскимъ, болгарскога, сербскога, чешскога и пољскога), а также французскій и нѣмецкій“ подъ редакцијоу Фр. Миклошића (уз сарадњу В. Никољског, Ст. Новаковића, А. Маценауера и А. Брикнера), Вѣна, 1885., 8., стр. 955. — и 2.) *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* von Franz Miklosich, Wien, 1886., 8., стр. 547. Док је први од ова два речника рађен по туђој поруци и удешаван за најпречу практичну потребу, те се од њега не може ни тражити да задовољава све захтеве оштре научне критике, — дотле је други, тј. *етимолошки речник свих словенскихъ језика*, посао капиталне вредности за науку о језику словенских народа. Њиме управо Миклошић завршује своју давно започету научну зграду словенских граматика: он ће бити неизоставна допуна Миклошићевој „Упоредној граматизи словенскихъ језика“, чије су четири књиге (*Lautlehre*, II изд., 1879., — *Stammbildungslehre*, 1875., — *Wortbildungslehre*, II изд., 1876., — *Syntax*, 1868.) ученом свету довољно познате и сваком словенском граматичару преко потребне. Као што је Миклошић овом граматиком, он први међу Словенима, научно обрадио и утврдио законе гласовима, речима и реченицама свих словенскихъ језика, тако је овим најновијим речником показао: прво, колико је лексично богатство појединих словенскихъ језика, друго, колика је сродност у речима и њиховом значењу између овихъ језика и, треће, колика је у ком словенском језику позајмица туђих речи из језика онихъ разних народа, с којима долажаху у додир поједина словенска племена. Разуме се да би овај словенски етимолошки речник био бољи и потпунији, да поједини словенски народи имају боље и потпуније историјске и описне речнике својихъ језика. Али је и овако, поред непотпуности и сиротиње која влада у овом погледу у већине словенских

литература, посао Миклошићев изврстан и хвале достојан. Не могући овде говорити опширније о томе, како је овај речник уређен и како се њиме треба служити, поменућемо само то, да је он поглавито намењен стручњацима, тј. оним словенским граматичарима и лингвистима, којима је потпуно у власти наука о језику бар једнога словенског језика, а с тим и савршено знање старог словенског, пошто је основа овде узета „прасловенска“, тј. оно стање језика и речи, које се *претпоставља* као заједничко свима језицима словенским, и живим и мртвим. Пошто се без „старог словенског“ језика не може замислити граматика ниједнога данашњег словенског језика, то је свакоме словенском лингвисту преко потребан и Миклошићев „*Lexicon palaeoslovenico-graeco-latium*“ (Беч, 1862. — 1865.), до сада најпотпунији и најбољи речник старог (или „панонског“) словенског језика, израђен по свима, пре 20 година познатим и на свет издатим, споменицима старе словенске литературе. Подупирући и лепећи сјајну граматичку зграду свесловенску као три величанствена стуба, ова ће три речника Миклошићев („стари словенски“, „шестојезични“ и „етимолошки“) на себи држати и до века свету показивати непостижну славу слављенога ученика.

— Умесно је овде поменути још и то, да је III део Миклошићеве „Упоредне граматике словенскихъ језика“ (то је „*Wortbildungslehre*“) још прошле године почео излазити на руском језику, под именом „Сравнительная морфологія славянскихъ языковъ“ : преводи *Шляковъ*, а посао надгледа професор *Романъ Брандтъ*, који на много места и своје напомене додаје, те често умесно, а гдешто и неумесно, исправља Миклошићеве поставке. До сада су изишле три свеске овога превода, у којима је наука о облицима старог словенског, словеначког, бугарског, српског, малоруског и руског језика.

Свети Ђирило и Методије. Ланска свечана прослава, по свима словенским земљама, *милу-ду-годишњег дана од смрти св. Методија* и сувише је умножила и дотле богату литера-

туру о Ђирилу и Методију. Само на руском језику изишло је пр. год., колико нам је познато, на 50 разноврсних списа: расправа животописа, беседа, химана итд. Највише је, разуме се, било беседа, говорених 6. Априла 1885., као на дан, у који се навршило хиљаду година од смрти светога Методија (6. Априла 885.). Међу овим беседама најзначајнија ће бити она, коју је говорио у очи тога дана В. Јагић на јавном скупу II одељења императорске академије наука у Петрограду, и која је штампана, као засебан прилог 51. тому академских радова, под именом „Питање о Ђирилу и Методију у словенској филологији.“¹⁾ Овде је Јагић у кратко изнео историју Ђирило-Методијевскога питања, тј, у главним цртама, али тачно и верно, поменуо и карактеризовао све поде знатније раднике и радове (од измака прошлога века па до данас) на овом првом и готово најтежем листу свих словенских писаних литература. Овом беседом Јагић није хтео да изнесе сувремено стање свега овога питања, тј., да расправи: ко су били Ђирило и Методије, кад су и где су извршили превод св. писма, на који су га словенски језик превели и коју је поименце азбуку „измислио“ или, боље, удесио, млађи брат — словенски апостол Ђирило? Али се бар о вечем од свега овога (шпр. о језику првога превода) може дознати и Јагићево мишљење посредним путем: из његових пресуда о позватим поставкама и тврђењима досадашњих великих словенских филолога. У „напоменама“ (на крају књиге) уз поједина места ове беседе Јагић је, поред осталог, навео *све знатније списе* о целом питању, писане пре 1885. године (особито су значајни они око 1863. г., када је, истина у мањем размеру, слављена хиљаду-годишњица *Ђирилове смрти* и такође много писано о светим првоучитељима словенским), те се сваки вредан читалац упућује да и сам уђе у ствар и нађе што му је потребно. — Најопширнији пак „Зборник“ о Ђирилу и Методију²⁾ издао је, у част ове хиљадугодишњице

светковине словенске, варшавски универзитет, а уредио га А. Будиловић, до скоро варшавски, а сада петроградски (заменио Јагића) универзитетски професор. Зато, што се хитало да овај зборник буде готов до 6. Априла пр. г., а није се био почео раније, на њему се виде знаци журбе и несложнога рада, па ипак су његових шест чланака и расправа (у којима се понеке ствари понављају, нека се мишљења размимоналазе, а нека се са свим међу собом поричу) знатне, веће или мање, научне вредности, јер озбиљно претресају поједина питања о раду првих словенских апостола. Чланци су поименце ови: „Ђирило и Методије и почетак хришћанства у Русији“ од А. Н. Давровског, „Неколико мисли о грчко-словенском карактеру радње св. Ђирила и Методија“ од А. С. Будиловића, „Словјенски језик и његова судбина код словенских народа“ (чланак највећи и најбољи) од О. О. Перволфа, „Нацрт историје досадашњих покушаја да се расправи питање о једном литерарном језику за све Словене“ од А. Ш. Кулаковског, „Поглед на јуначки чин (подвигъ) словенских првоучитеља с гледишта грчког им порекла“ од Јак. К. Грота и „Друштвени значај радње св. Ђирила и Методија“ од Т. Т. Зигела.

Годишњица Николе Чупића, издаје његова задужбина. Књига VIII. У Београду, краљевска држ. штамп., 1886., стр. XIII, 484 и IV, с једним планом. Још у почетку 1886. године изишла је ова књига као (и у зачељу јој пише) *двадесет ието издање* „Чупићеве задужбине“, тога познатог нам књижевног фонда, који је за *десет година*¹⁾ свога рада учинио знатне користи нашој сиромашној књижевности. Корист је ова нашем читалачком свету већ довољно позната, те је овде није потребе особито наглашавати: то сведочи како леп одзив, који нађоше у нашој публици многа од досадашњих издања Чупићеве

1885. гога, под редакције орд. проф. А. Будиловића, Варшава, 1885., 8°, II, 20, 117, 126, 56, 22 и 49. Сличан овоме, „Кирило-Методијевски зборник“ издао је московски универзитет г. 1863.

¹⁾ Прва је књига, „Чупићи, Стојан и Никола,“ изишла крајем 1875., а VIII „Годишњица“, до сада последње (25.) издање задужбинско — почетком ове 1886. године.

¹⁾ „Вопросъ о Кирилѣ и Методіи въ славянској филологіи“, рѣчь И. В. Ягича, прилож. къ LI тому записокъ импер. акад. наукъ, № 1., Спб., 1885., 8°, 60.

²⁾ „Методијевски юбилейни сборникъ,“ издавши императ. варшавскимъ университетомъ къ 6. Априля

задужбине, тако и суд, који је у разним приликама, до сада изричан о тим издањима у нашој повременој књижевности и журналистици. И ако између поменутих 25 издања има по које и такво, да баш не одговара лепоме гласу „Чуићеве задужбине“, опет се у величини може наћи довољно поуке и обавештаја у разноликим питањима друштвеног и умног живота човековог, посебнице пак у „Годишњицама“ доста оригиналних прилога и научних приноса у области специјално српске политичке историје и географије, књижевне историје и етнографије. Покрај својих осам књига „Годишнице“ (I је изишла г. 1877., II — 1878. III — 1879., IV — 1882., V — 1883., VI — 1884., VII — 1885. и VIII — 1886.), у којима су чланци махом са свим оригинални и велике вредности, „Задужбина“ је до сад издала на свет *девет* засебних, које оригиналних, које компилаторских, списа (Милићевића биографије „Чуићи Стојан и Никола“, — Новаковића „Српске народне загопетке“, — Мијатовића две књиге „Деспот Бурађ Бранковљ“, — Ракићев „Један лист из социјалне физике“, — три књиге Милићевићевих биографија „Великих људи“, — Малевићеву „Грађу за историју народног позришта“) и *осам* различних превода (Гарнијева „Политичка економија“, — Стојева „Кућа као васпитаоница“ и „Жена као домаћинца“, — Сјеченова „Рефлекси мозга“ — Фајхстерлебови „Прилози дијететици душе“, — Блунчлијев „Карактер и дух политичких партија“, — Оморова „Одисеја“ и — Манасејино „Гајење мале деце“).

Изређаним издањима, а особито својим „Годишњицама“, Чуићева је задужбина за досадашњих десет година заиста показала да врши племениту намеру („издавање научних и моралних дела“) неумрлога јој завештача. Сама је „Годишњица“ истина годишњак, али се ипак неким својим књигама може мерити и с органима наших учених и књижевних друштава: превазилазећи појединим ваљаним расправама многе „поучне“ чланке „Летописа“ Матице Српске, она се у многостручности једначи с „Гласником“ Српскога Ученога Друштва. Њени су чланци научни и озбиљни, али опет не са свим стручњачки, те с тога и приступачни и ширем кругу образованих чита

лаца. То се, и ако не баш потпуно, може видети и из ове, VIII књиге, чиј наслов напред исписасмо. У њој, истина, поред „одборских записника“ (не баш великих: четири кратка одборска састанка с извештајем о раду одбором и стању фонда до 31. Јануара 1885., а без и једнога реферата о поднетим за награду списима) имамо свега три чланка, али се и по њима лако може познати вредност њена, јер и ако је тих радова мали број, опет су они значајни и по величини и по каквоћи. *Први* је на реду низ чланака *Стојана Бошковића* „Слике из времена реформације.“ Као што им само име казује, ови чланци нису каква оштро научна историјска дисертација о самој „Реформацији“, него управо низ одабраних слика из историје западних јевропских народа (особито енглескога) о разним политичким догађајима на крају средњих векова, који припремише потоњу велику реформацију у западној цркви. Све је пак распоређено у ових пет одељака: I „Спомен св. Кирила и Методија“, где писац узгред побива ружно избачено мишљење Емила Ворхграва о узроцима наглој пропасти старе српске државе, II „Народи с великим црквеним реформаторима“, где ће читалац између осталог наћи и доста патриотских мисли о српском народу и његовој будућности, а тако исто и доста разлога противу савета белгискога професора Лавлеја: да ће Словени, тобоже, наћи свој спас у римској католичкој цркви, III „Пољска, Шпанија и Португалија у почетку Новог Века“, IV „Најстарији слободоумни покрети у Инглеској“ V „Племићи, краљ и народ инглески противу папе: Виклифова реформа“, чланак највећи (132—244. стр.) и најзначајнији у сваком погледу, а по лепом начину излагања разумљив свакоме, ко се иоле интересује поучном прошлосту образованих народа. — *Друго* место заузимају „Одломци из историје Београда“ од непознатог писца, који овде поставља причање (већином по изворима прошлог века), започето још у V, а продужавано у VI и VII „Годишњици“. Овде они обухватају време од 1718. („пожаревачки мир“) до 1739. г., у ком су размаку Аустријанци држали Београд и неки део Србије у својим рукама. И ако се из ових „Одломака“ види да су заиста одломци, а не систематично и

размерено причање¹⁾ о судбини данашње нам престонице, ипак је њихова вредност велика, јер ће у њима и читаоци и списаоци наћи доста драгоцене грађе за потпуну, и сувише интересантну, историју Београда. — На *трећем* су месту „Белешке о Бури Даничићу“, које је написао, као „прилог к историји српске књижевности“, Даничићев некадашњи ученик и потоњи најбољи му пријатељ, *Стојан Новаковић*. Пошто је Новаковић био у најближим односима с покојним Даничићем још од првих година његова бављења у Србији па све до смрти му (преко 20 година), то се и може од њега очекивати да нам што више каже о животу и раду неумрлога покојника. Први прилог за Даничићеву биографију и карактеристику великих му књижевних заслуга написао је Новаковић још г. 1877., када је студентска дружина „Српска Зора“ у Бечу свечано прославила „тридесетогодишњицу“ Даничићева књижевнога рада²⁾: садашњим „белешкама“ писац управо допуњује ову своју прву расправу о Даничићу, писану пре осам година. Овде он прибира своје успомене и наводи све, њему познате, факте из Даничи-

ћева живота и рада, којима се расветљује, вако сам вели, „понека сувише ћутљива страна“ Даничићевих списа или „понеки мање разговетан поступак и мање јасна одлука“ Даничићева. Износи ми нам овако „унутрашњу“, интимну страну покојникову, Новаковић је у седам одељака ових „Бележака“ не само насликао живот његов од почетка књижевног му рада — од познатог Даничићевог друговања с Бранком Радичевићем, па за време његовога секретарства у „Друштву Српске Словености“ и његовога првог и другог професоровања на нашој „Великој Школи“, за време његова секретарства у Загреб. „Југосл. Академији“ и уређивања великог речника академског — па све до смрти његове (1882.), него с тим уједно показао и онај превелики утицај, који је узорити посинак Вуков плодносно вршио у српској књижевности, стварајући данашњи нам језик литерарни. „Белешке“ ће ове корисно послужити свакоме, ко је рад што боље да позна живот и карактер, начин и величину рада, заслуге и значај најбољег српског лексикографа и творца српске „науке о језику“. *П. П. Ђ.*

НАУЧНА ХРОНИКА

Ђеније и прерана развијеност. Питање о томе, да ли се у ђенијалних људи раније почиње умни развјатак и да ли они пре сазру него људи обични, — претресао је у најновије време чувени енглески физиолог и психолог *Џејмс Сули* (James Sully). Да би упростио ово заплетено и врло сложено питање, он је морао много што шта избацити из реда ђенијалности, те је на послетку свео све ђеније на људе, који су у прошлости били „одлични у једној грани уметности или књижевности“ и на оне, који се броје у „данашње цедебритете.“ Па и између ових данашњих Сули је многе „ђеније“ морао избрисати из своје листе с тога, што није имао довољно биографских података.

Избраници, чији живот служи као потврда за расправу овога питања, могу се поделити на седам редова. На челу им свима стоје музичари. Ова категорија даје највећи број „деце-чудовишта“. Моцарт је рођен, свирајући на гласовиру. Породица му се не опомиње кад он није свирао. У четвртој години он је већ имао красан таленат самога свирача, а у петог је компоновао и свирао на концертима, у једанаестој чак оперу саставио. Бетовен је према Моцарту био закаснио, јер је почео свирати тек у четвртој години. Истина је опет он у деветој години знао свирати боље од свог учитеља, а у десетој већ био композатор. Менделсон, Шуберт, Шуман, Вебер, једном рецју, сви велики музичари били су изванредно рано развијени, осим двојице: Росинија и Вагнера. Росини као дете није волео музику, и тек у седамнаестој години његова се одвратност окрете у страст за музиком. Вагнер је почео тек око петнаесте године, пошто је чуо неку симфонију

¹⁾ Тако су ипр., бар за „Годишњицу“, непотребна она детаљна описивања битака и свих војних и ратничких ситуација.

²⁾ Та је Новаковићева расправа изишла у првим свескама часописа „Српске Зоре“ у Бечу за 1878. годину.

Бетовенову. Он је истина био научио свирати на гласовиру још у детињству, али му је учитељ казао родитељима да никада неће у музици дотерати далеко. Исто тако сам прича у својој малој биографији: кад је укућанима казао, чувши симфонију Бетовенову, да се одлучно да постане музичар, они су га готово смејали.

Сликари (живописци) и вајари (скултори) не уступају музичарима у раном развоју. Сви слављени „мајстори“ почели су дрљати још у колевци, а многа међу њима показаше своје таленте пре, но што их је наусница почела гарити. По Сулију долазе на прво место инглески сликарн, који једва чекају да се одбију од сисе, те да могу излагати своје творевине. George Morland их је излагао у четвртој години, а Thomas Lawrence био је већ у десетој тако славан, да су га позивали, да слика људе.

Песници чине смесу „деце-чудовишта“ с децом обичном. Калдерон је писао свој први позоришни комад у четрнаестој години, а Гете, Бајрон, Мисе, Виктор Иго и толики други писали су стихове у годинама, када њихови другари још играху лопте. Бајрон је, вели Сули, не само пре петнаесте године састављао песме, које носе на себи знак великог ђенија, него је још у десетој години био страшно заљубљен. У осталом ова напомена није баш особите вредности, јер се рано заљубљивање — детињске невиности — дешавало и другим обичним смртним.

Признато је да се девојчице у сваком погледу раније развијају него дечаци. И песникиње не чине изузетак од овога правила. Најочитији пример чудовишног детета у Сулијевом одељку о песницима јесте Инглескиња Јелисавета Browning, која је у осмој години читала Омира на грчком језику и градила стихове. У једанаестој или дванаестој години певала је једну епску песму, која би штампана.

Насупрот наведеним примерима ране зрелости могу се ставити песници, и то не мање славни, чији се ђеније очитовао релативно касно. Сули држи да је то било и код Шекспира, али је Шекспиров живот врло мало познат, особито ранијих му година, те се њиме не може ништа позитивно тврдити.¹⁾

¹⁾ Неки литерарни критичари чак тврде и то,

Талијански песник Данте за то је поузданији пример. Драјдн и Wordsworth почели су писати у младим годинама, али њихова „служба музама оста за дуго без награде“. Cowper је био прешао четрдесету годину, кад је почео писати.

Смесу од прераног и позног сазревања настављају романисти (приповедачи), беседници, научници итд. Инглески хроничар „Светске библиотеке и швајцарског ревија“, ¹⁾ доноси у септембарској свесци од ове године кратак реферат о овом Сулијевом спису, с правом замера инглеском научнику: зашто међу осталима није поменуо и дете-чудовиште ран excellence, Талијанца Пика од Мирандоле. Пик је већ у десетој години изишао био на глас као најодличнији песник и беседник у целој Италији свога доба: међу тим је овај феномен са свим аутентичан и живот Мирандолин довољно познат.

Пре по што бисмо завршили преглед овог интересантног питања, да кажемо две речи и о нашим изабраницима. И наши одлични песници овога века показују доста рано сазревање. Први и најбољи нам песник, творац „Горскога Вијенца“, почиње певати у својој тринаестој години; Бранко истина мало заостаје иза Његоша, али и он почиње писати стихове још у гимназији (у 15 — 16. години), а своју најбољу песму израдио је у 20. години; Змај Јовановић пише своју првенчад у петнаестој, а прва му се песма штампана у његовој 19. години. Противан пример познога почињања имамо у Стјепану М. Љубиши, који се са својим прекрасним приповеткама јавља читаоцима тек у својој 40. години.

Из Сулијевих статистичких података може се извести закључак, да је *ђеније*, у већини случајева и за све гране уметности, књижевности и науке, *везан за рано сазревање*. Али је и мањина доцнописалаца толико многобројна и тако одлична, да никако не смеју губити храбрости они родитељи, чија деца још нису постала велики људи у осмој или деветој им години. Ова је напоменају толико значајнија, што између малих чудовишта многа

да познати списи Шекспирови нису његови, него чувеног инглеског филозофа Бекона.

¹⁾ Bibliothéque universelle et revue suisse, № 93. — Septembre, 1886. p. 630.

постану блесави у двадесетој години. Прави ђенији не страдају од преране зрелости, али је лажни плаћају наглим застојем. С тога ће, вели поменути кропичар, сви родитељи, забринути за будућност своје деце, паметно урадити, ако деца не дају сувише дуге лекције, и ако што чешће размишљају о последњој тачци у биографији Пика од Мирандоле: он је умро врло млад «зато, што је сувише учио».

Непријатељи биљнога света. „Рано стабаоце звончића, окићено лепим цветићима, израсло је из земље. Долетела је чела и исисала слатки сок цветићев. И цвет и чела створени су једно рад другога“. У такви појетски облик одео је Гете мисао, која је била у јеку при крају прошлога столећа, мисао: да је инсекто падање на цветове од узамног интереса и за биљке и за инсекте. Сада су већ природњаци доказали, да инсекти падају на цветове зато, да се напоје слатке медљике, што је понајчешће на дну цветне чашице, а и зато, да, прикупе цветнога прашка, што га оне вешто знају прерадити у своје саће за смештај свога многобројног поколења, или за смештај меда што га збављају из цветнога сока, а који им служи за храну. Али инсекти, подмирујући своју потребу, чине цвећу и услугу. Падањем на цветове инсекти их оплођавају, преносећи цветни прашак са прашника на жиг тучков. Једно с тога, што се цвет оплођава прашком другога цвета, а друго са своје непокретности не може га сам себи тражити, он задржава прашак што му га инсекат донесе на својим крилима, а опет од своје стране даје један део прашка са својих прашника. На неке биљке, на пр., на ајдучицу (*Achillea millefolium*), падају стотинама фела инсеката, којима су приступачна блага њезиних цветића; други цветови, на пр. у Каћунака (*Orchideae*), лептирастих биљака (*Papilionaceae*) итд., крију свој сок врло дубоко, и не дају га свакоме ко год дође. Неке ретке биљке пуштају себи само лептирове. Један каћунак на острву Мадагаскару (на Источној обали Африке), пушта само једну фелу лептирску — Макросилију, која има сисаљку од преко 25 сантиметара дужине, У такој је

дубини сакривен мед њезин, те га не могу дохватити инсекти кратке сисаљке.

Ну сем инсеката падају на биљке и цвеће још и тице, а и мекушци (*Mollusca*). Тице се хране меким и сочним деловима цвета и плода, а мекушци соком цветне чашице. Међу таке тице спадају понајпре колибри, ситне тичице јужне Америке, које се надмећу депотом свога перја с депотом цветова. Сада има неколико фела колибара, који имају дугачак кљун и опружљив језик, те тиме пију из чашица слатку медљику а собом доносе цветни прашак, који оплођава цветне тучкове. До сада поменути похођачи нису били штетни, већ су корисни. Али биљке походи још врло много животиња, које хранећи се цветом не посе му никакве користи; друге опет, незадовољне тиме, што нађу цвет отворен, поново га прогризу и са свим разруше. Тако цветове детелине, гавеза и др. нападају бумбареве, мајска буба итд., те сису сокове цвета. Оне обично сису сок кроз готове отворе, за тим прогризају чашицу на дну. Тако раде понајчешће бумбареве, по некад и челе, које се у осталом користе оним готовим отворима бумбарским. Па и мрави нападају на неке цветове, на пр. по посматрањима Евансовим, на мали зелен цвет каџеног жбуна. Ови мрави, хранећи се садржином цветића, покидају длачице што покривају чашицу, а некада, желећи себи начинити слободан пут до меда подгризу прашнике, па чак и тучак. Међу нашим тицама црвена зеба особито воли цвеће од јагорчице; друге поједу цвеће од трпа и вишње. Дарвин прича, како се једном, нашав на земљи много цветона вишњиних, лагано прикрао вишњив, е да би опазии штеточину, и заиста спази обичну веверицу која још држаше у зубима један цветић. Тице ово раде вешто; оне развале гротло чашино, а у опште не повреде тучак. Црвева зеба поглавито квари цветове јагорчикине, по на следној тежњи. Читајући саопштења Дарвинова о тежњи зебиној да квари цветове јагорчикине, а имајући у кавезу ту тицу, један јој природњак привесе киту тих цветова. Оглед је испао прекрасно. Тица је по милој вољи кварила цветове, као год и њене слободне другарице, и то врло брзо: за три минута покварила је више од двадесет цветова. Од свега је најчудније, што је ова тица

допала кавеза док је још била голуждравац, и у доба када јагорчица није цветала. Не гледећи на то, уловљена тица осетила је у себи нешто што ју је научило, како ће радити, е да би се докопала оне хране, што је у цветовима заговорена.

Интересантни су начини, како се биљке бране од својих непријатеља. Биљни органи, лишће и стабло често носе, ради своје одбране отровне и непријатне сокове у својим ћелијама. Познато је да лишће кромпира, пегаве кукуте, млечике итд. неће травоједе животиње. Тако је морфијум отрован за више кичмењака, а баш нимало није за тице; отровну коприву заједно са њеним отровним жарцима, и источну асклепијаду (*Asclapias*) с њезиним отровним соком, са свим у сласт поједу гусенице. Некада је опет лишће тврда тива, као на пр. *Asalea*, вења, алпска саса (*Patenti la anserina*) и друге; или има биљка по себи бодље и трње које боде и тиме брани биљку од непријатеља. Међу ове последње спада трн, глог, ружа, багреник, све боце итд.

Рад чега управо цветови имају оваке чудне боје и разнолики мирис? Многе животиње, исто као и људи, особито уважавају и воле извесно цвеће и мирисе. Инсекти тврдокрилци (бубе) не падају на цвеће мутне ни пепељаве боје, а врапци и пловке на против поједу цвеће жутога шафрана, а неће ни по што цветове пепељаве и црвене боје. Опасило се да тице само тада једу беле рибизле, пошто су најпре већ појеле све црвене. Челе и лептири врло су осетљиви према мирису, а колибри врло мало. Прве може умртвити јак мирис неких Мањолија (*Magnoliaceae*), а тај исти мирис мами мајске бубе (*Melolontha*). Мирис труда меса, какав имају неке Аројидеје (козлаци), мами нечисте инсекте, а одбија оне, који воле мирис снакав, какав и човек.

Така су обрбанена оруђа биљна против крилатих непријатеља. Ну много су разноличнија и савршенија заштитна оруђа противу бескрилих животиња. Да би се спасле од њих, биљке се пружају од чести у воду, па ако се којој деси, као на пр. чудној земноводној Палиганији, да расте на суву, то она крије тада своје стабло жлезданим длачицама, те не даје приближити се себи. Тезња самообране развијена је, више него игде, код

оних биљака што им је сва одећа премазана лепљивим слојем, који се лучи из жлезданих длака. Оваке су Силене и лепљиви Карамфили. Рачуна се до 60 фела различних инсеката, који кушају да допру до цвета лепљиве силене, а које међу тим изгину у њеној замци. А опет гране и лишће лавора и других многих биљака лепо су навоштањене, те с тога су тако клизаве, да се ниједан мрав не може на глаткој површини одржати. То опет не смета пужевама (Молуске), да домиле на цветове и да поједу меке сочне декове њихне. Према томе многе биљке, што су изложене таким напастима, заштићене су бодљивом одећом, жарцима, трњем, бодљама, оштрим и тврдим чекињама и зупцима лишћа, лисном одећом чашице итд.

Краљевац (*Carlina acaulis*), наша ливадна боца која спада у композите биљке, нема видљивих грана, већ има лешу лисну розету (ружасто поређано лишће), са свим прострту по земљи која је храни. Ова се розета састоји из зупчастог лишћа, а оштре и тврде бодље ових зубаца чувају широку цветну главицу у средини од свију мекокожних а лакомих животињица.

Многе уснате биљке (*Labiatae*) затварају улаз у своје цветиће споњињима длака, кроз које може продрети само јачи инсекат или његова сисаљка, а слабији не. У попонца (*Convolvulaceae*) је овај улаз затворен неким поклопчићем, који је постао раширењем прашioniца. Некада се цвет најпре рашири, па при улазу сузи, на пр. у нашега гавеза; некада опет са свим затвори двокрили венчић, као на пр. вучја јабучица и дивљи лан. Али челе отворе ове цветове и павши на задње круничнице лишцице, дохватају драгоцен сок.

Често цута цветови никако не пуштају своје похођане дању, већ отварају своје цветове само ноћу, као на пр. велебиље (*Atropa*). На ове цветове падају ноћни лептири. У јужној Америци расте биљка, именованом коријанта (из фамилије *Asclepiadea*); на њу често пада један ноћни лептир из рода *Клузија*. Ови несретни створови завуку своју сисаљку у длаке прашioniце; ове се тада стегну, а животиња не могући се ослободити, обеси се тако и погине. Пакар, постматрајући ову појаву, налазио је у цветовима ове биљке много сисаљака лептирских. Сва усиљавања леп-

тирова, е да би се ослободио, узалудна су; на ухваћена лептира су долетале челе, умориле су га, па за тим појеле, а у цвету је остајала само сисаљка.

Мрави јако воле цветну медљику, и од Априла почну нападати на цветове сасе (Apetone). Користећи се медом, ове животињице чине биљци неке услуге. Пошто су мрави у вечитом непријатељству с гусеницама, неким бубама и мравима разних других фела, они бију с овима бој, одгоне их или их уништавају. Биљка, имајући од тога користи, привлачи ове своје заштитнице, остављајући им мед на граници, или у особитим медницима, смештеним у пазуху лишћа. На тај начин биљка је стекла праву стражу. То су чињенице које су посматрали: Дарвин, Милер, Бел. Многе феле биљне фамилије Меластомеја имају у пазуху свога лишћа мешке, што служе као станови малим мравима, који одгоне и тамане гусенице. Већину дрва и жбуња, засађеног у Никарагуји, уништили су мрави из фамилије Екодома. А месна дрвета поштеђена су од напада тиме, што дају прибежиште другом роду мрва који бију бој с првима. Екодоме не једу лишће, оне га одгризају, и односе у великој количини у своје насеобине, па тамо од њега справљају леје, на којима расте малена гљива што служи за храну ларвама њихним.

У реду дрвећа очуваног од екодома, наводи се Цекропија (*Cecropia peltata*), која има стражу противу свога непријатеља, екодоме. Ова стража, склопљена од особитог рода мрва (*Cremastogaster*), живи у стаблу

дрвета, раздељеном на малене попречне отворе, а у свакоме живи по једна читава колонија. По некад је читав ред одељења заузет само женкама које носе јаја, и које већ не могу изаћи, него остају као робинје. Свака је од њих ушла у своју ћелију кроз отвор, који је сама прогризла на дувару стабла, па је овај отвор на брзо за тим зарастао. Раднице излазећи из ћелија, граде брзо себи нови пролаз, који с тога не може да зарасте. Тада се раднице помажу овим интересантним начином. На дну дршке свакога листића наводи се раван јастучак од безбројно многих длачица, како вели Дарвин. Ове длачице чувају јастучак од молусака (поглавито од пужева). Мало по мало се на овоме јастучку бокоре мале беличасте гљивице, које сазревши, покривају јастучак као оно од прилике изданци шпартле леју. Ове хранљиве гљивице уносе раднице у гњездо. Од интереса је, што зрелост ових гљивица пада баш онда, када и зрелост лишћа, те је тако стража будна баш онда, када екодома пође у борбу. Нешто слично виђа се на рогатој акацији, која баш при дну листне дршке има неколико дугачких бодаља. Ове су бодље изнутра шупље; у њима живе мрави, које храни биљка медом и азотном храном, а ови опет у замену бране биљку од напада других животињица. Слатка папрат (*Pteris aquilina*), што расте по свима нашим шумама, има на дну својих стабљика медне жлезде, а сок из њих мрави веома воле. Лишће ове биљке једино мрави очувају од уништења.

ВЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Медицински факултет у Паризу имао је прошле, 1885/6., школске године преко 4000 ученика, међу којима је било 510 странаца (120 Американа, 99 Руса, 57 Румуна, 28 Бразилијанаца, 34 Шпањоца и 48 Турака), више него и у ком другом научном заводу француском. Ученица је било 99, већином Русиња (65). Женскиње, одбијано с већине других јевропских факултета, све више одлази у овај париски факултет.

Чешки универзитет у Прагу. — Познато је да у најновије време Златни Праг има две велике школе. једно немачко и једно чешко све-

училиште. И ако је прво једно од најстаријих свеучилишта у Јеврони, опет је ово друго за врло кратко време толико напредовало, да је већ престигло свог немачког супарника. Тако је чешки универзитет у Прагу имао прошле, 1885/6., школске године свега ученика 2000 (од којих је 960 било у правном, 767 у медицинском и 175 у философском факултету, 67 у формацији и 31 ванредан слушалац). — немачки пак само 1545 ученика (богослова 270, правника 500, медицинара 434, философа 86, апотекар 41 и ванредних слушалаца 214). Буџет самога чешког универзитета износио је прошле рачунске године 273.000 форината, тј. на 600.000 динара.

